

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ**

Виконавець: студент групи 206М-МП Кобжив Владислав

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доктор філософії Лесь

Нормоконтролер:

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОНЯТТЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ.....	9
1.1. Історія створення та розвитку приватних військових та охоронних компаній, види послуг, що надаються ними.....	9
1.2. Загально-теоретична характеристика, поняття приватних військових та охоронних компаній.....	20
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ.....	31
2.1. Визначення статусу приватних військових та охоронних компаній у міжнародному праві.....	31
2.2. Норми «м'якого права», що регулюють діяльність приватних військових та охоронних компаній.....	40
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ.....	51
3.1. Відповідальність материнської країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній	51
3.2. Відповідальність приймаючої країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній.....	62
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

ПАР – Південно-Африканська Республіка

ПВОК – Приватні охоронні та військові компанії

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі потреба у безпеці займає високе місце і є однією з фундаментальних потреб, як кожної окремої людини, так суспільства і держави загалом. У сфері підтримки безпеки значну роль відіграють збройні сили держави. Проте використання регулярної армії для відстоювання національних інтересів за кордоном формує негативну суспільну думку всередині самої держави. З цієї причини, і не тільки, офіційні представники держави для реалізації своїх завдань та вирішення сучасних викликів та загроз на міжнародній арені змушені залучати приватні військові та охоронні компанії, які готові запропонувати більш продуктивний та економічний спосіб вирішення проблем, що виникають. Як показує практика, у сучасних міжнародних військових та миротворчих операціях приватні військові компанії є рівноправними суб'єктами поряд із збройними силами держав і стають невід'ємною частиною багатьох військових операцій, низки миротворчих місій та постконфліктного відновлення у різних регіонах світу.

За даними ООН, ринок військових послуг в даний час є одним з тих, що найбільш динамічно розвиваються і зростають у світі. Його учасниками є понад 3000 компаній у сфері військової та охоронної індустрії, що діють у більш ніж 60 країнах світу з оборотом від 350 до 400 млрд доларів на рік, а виручка від однієї військової операції може досягати 20 млн доларів. Відповідно, через високу вартість послуг «приватних армій», основними їх клієнтами є держави, транснаціональні корпорації, міжнародні (урядові/неурядові) організації, тобто ті, хто спроможний ці послуги сплатити. Перелічені актори все частіше користуються послугами подібних компаній у сфері безпеки, оскільки найчастіше ефективність та швидкість надання ними послуг перевищує професіоналізм службовців регулярної армії та маневреність державної машини.

Можна сказати, що приватні військові та охоронні компанії, справді, стали важливим елементом у сфері міжнародної безпеки і здатні впливати на її стан, що зумовлено дедалі більшим інтересом держав до використання їхніх послуг. Однак неконтрольоване їх використання може також становити загрозу міжнародній безпеці, оскільки статус таких компаній у ряді випадків виходить з-під державного контролю, що призводить до труднощів при здійсненні класифікації даного виду діяльності та її політичної оцінки у конкретних випадках. Іншими словами, проблема полягає в тому, що «корпоративні солдати» часто діють поза урядовим контролем та в умовах обмеженого нагляду з боку державних органів.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що у XXI столітті при вирішенні міжнародних проблем та вирішенні сучасних конфліктів регулярні збройні сили перестають бути головним інструментом військово-політичної боротьби держави. Разом з тим, в умовах поточної нестабільної міжнародної обстановки, що все більш ускладнюється, «приватні армії» стають важливим актором міжнародного права і безпеки, вони здатні істотно впливати на міжнародний стан. У сучасних умовах компанії приватної військової та охоронної індустрії все більше нарощують свою бойову міць і вплив, а також отримують доступ до новітніх технічних засобів та технологій, новітнього тактичного озброєння і беруть на себе частину функцій армії, поліції, а в деяких країнах і функції міністерств з надзвичайних ситуацій. Пов'язано це з тим, що саме приватні військові компанії здатні вирішувати ті завдання, які є складними для виконання іншими військовими структурами. Загалом, приватний військовий бізнес є цілою індустрією, яка розвивається дуже швидкими темпами.

Однак, залучення приватних військових компаній державами, міжнародними організаціями для виконання різних завдань в умовах збройних конфліктів досі викликає ряд дискусій щодо доцільності та правомірності такої практики. Рядом вчених висловлюється позиція про не підконтрольність таких компаній урядам держав, розмивання «традиційної

концепції суверенітету та монопольного права застосування сили» в результаті їхньої діяльності. Численні порушення прав людини, вчинені приватними компаніями та їх співробітниками, викликають протести світової спільноти. Відсутність належного регулювання їхньої діяльності створює загрозу для захисту прав людини. Ці та ряд інших актуальних аспектів ще раз наголошують на актуальності теми міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній.

Дослідженням теми міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній займались як українські, так і зарубіжні науковці.

Серед вітчизняних дослідників вивченням даної тематики займались: К. Громовенко, О. Івасечко, О. Ковальський, Г. Кохан, І. Невзоров, П. Хотенець та деякі інші.

Серед зарубіжних дослідників вивченням вказаної тематики займались: П. Веркуйл, П. Войцех, М. Капаріні, О. Кіс, Ф. Патель, Б. Прем, Т. Тарді, Д. Ширер, Ф. Шраер, Хікман Т. та ряд інших.

Однак, комплексного дослідження міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній в Україні досі не було проведено, що також засвідчує актуальність обраної теми дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є характеристика міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній, окреслення проблемних аспектів цього регулювання та перспективних напрямів вирішення проблеми правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній на міжнародному рівні.

Відповідно до зазначеної мети слід реалізувати певний ряд завдань:

- відобразити історію створення та розвитку приватних військових та охоронних компаній, охарактеризувати види послуг, що надаються ними;
- здійснити загально-теоретичну характеристику, окреслити поняття приватних військових та охоронних компаній;

- визначити статус приватних військових та охоронних компаній у міжнародному праві;
- охарактеризувати норми «м'якого права», що регулюють діяльність приватних військових та охоронних компаній;
- визначити відповідальність материнської країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній;
- окреслити відповідальність приймаючої країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері міжнародно-правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній.

Предмет дослідження – міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній.

Методи дослідження. Під час роботи над дослідженням були використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, з допомогою історичного методу визначено історію створення та розвитку приватних військових та охоронних компаній. З використанням методів індукції та дедукції охарактеризовано види послуг, що надаються приватними військовими та охоронними компаніями. З використанням методу діалектики визначено поняття приватних військових та охоронних компаній та дано їх загальнотеоретичну характеристику. На основі методу синтезу було визначено статус приватних військових та охоронних компаній у міжнародному праві. З використанням методу аналізу охарактеризовано норми «м'якого права», що регулюють діяльність приватних військових та охоронних компаній. На основі методу спостереження визначено відповідальність материнської країни, а також приймаючої країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній; З допомогою методу узагальнення – сформульовано висновки до розділів та загальні висновки та пропозиції за проведеним науковим дослідженням.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів: «Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права» (Центр фінансово-економічних наукових досліджень) від 14 вересня 2023 року; «Achievements of 21st century scientific community» (Міжнародний електронний науково-практичний журнал «WayScience») від 14-15 вересня 2023 року; «Current issues of modern science: history, theory, practice» (Мультидисциплінарний науковий часопис «Нотатки сучасної науки», № 10); «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку суспільства» (Збірник наукових праць «Соціально-гуманітарний вісник», Випуск 45).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (65 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 82 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПОНЯТТЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ

1.1. Історія створення та розвитку приватних військових та охоронних компаній, види послуг, що надаються ними

Коріння історії появи і розвитку приватних військових та охоронних компаній сягає у давнину, адже військове найманство було відоме ще понад 2000 років тому. Ще в античні часи правителі почали розуміти, що держава не завжди має змогу швидко реагувати на всі зміни та раптові загрози, які виникають ззовні. Про це свідчать певні згадки про перші наймані війська. Зокрема, у головному творі Ксенофонта «Анабасис» можна знайти опис того, як претендент на трон Персії Кір Молодший безуспішно найняв 10 тис. спартанських грецьких найманців у боротьбі за владу [32, с. 38]

У своєму знаменитому «Государі» відомий флорентійський мислитель та один із засновників політичної науки Н. Макіавеллі давав рекомендації правителю не покладатися на найманців, зокрема, відомих на той час на Апеннінському півострові, компаній кондотьєрів – перших справжніх прообразів сучасних приватних військових та охоронних компаній: «Найманці та помічники марні та небезпечні, і якщо хтось підтримує свою державу зброєю найманців, він ніколи не буде стояти твердо чи впевнено, оскільки вони роз'єднані, честолюбні, позбавлені дисципліни, невірні, сміливі серед друзів, боягузи серед ворогів, вони не бояться Бога і не вірять людям» [21, с. 17].

Проте застосування приватних військових та охоронних компаній приносило взаємну вигоду і роботодавцям, і самій приватній військовій та охоронній компанії: тут можна навести приклад відомого кондотьєра Франческо Сфорца, який набув статусу найбагатшої людини свого часу та став герцогом Мілана.

Як відмічає О. Дахно, залучення найманих воїнів було зумовлене тим, що це давало наступні переваги:

- по-перше, наймані воїни були загартовані у битвах і володіли високим рівнем військового професіоналізму;

- по-друге, у будь-який момент можна було набрати потрібну кількість найманих воїнів [9, с. 62].

Такого роду переваги сприяли тому, що використання воїнів-найманців мало місце за часів протистояння Риму з Карфагеном, і за часів занепаду Римської Імперії, і в епоху Середньовіччя.

Про переваги застосування найманців говорив у своїй книзі «Неортодоксальний солдат: мир і війна у справі Сендлайн» Т. Спайсер: «Найманство має довгу й почесну історію... Коли щось є широко поширеним і тривалим, для цього має бути якась фундаментальна причина. У випадку з найманцями причини, чому вони продовжували виживати й процвітати протягом століть, можна звести лише до двох: ефективність і технологія» [69, с. 63].

Історії відомі наступні великі групи найманців, які були відомі у різні періоди до XVII століття:

1. Варязька гвардія – група найманців вікінгів, яким платили за те, щоб вони служили особистою охороною візантійського імператора. Гвардія вперше зайняла свою посаду наприкінці X століття за імператора Василя II, який віддавав перевагу варварам із сокирами, ніж своїм більш підданим підкупу співвітчизникам. Підрозділ виявився корисним для придушення повстання, і вони продовжували служити захисниками Константинополя понад двісті років.

2. Каталонська велика компанія, вперше організована в 1302 році авантюристом Роже де Флором, складалася здебільшого з міцних іспанських ветеранів війни Сицилійської вечірні в Італії. Залишившись без роботи наприкінці конфлікту, Де Флор і його найманці були найняті візантійським імператором Андронікою II, який привів їх у Східне Середземномор'я, щоб

боротися з османськими турками. Каталонцям чисельністю 6500 чоловік вдалося вибити турків з Константинополя, але їхня схильність до безглузвих розграбувань викликала гнів візантійців. У 1305 році Де Флор і близько 1300 його людей потрапили в засідку й були вбиті іншою групою найманців, які були на службі імператора.

Замість того, щоб розформуватися, каталонці, що вижили, пустилися в одну з найкривавіших і найдивовижніших пригод у середньовічній військовій історії. Після невдалої спроби заснувати державу «поза законом» у Галліполі вони рушили до Греції та знайшли роботу у герцога Афінського. Але коли виникла суперечка про заборгованість по зарплаті, каталонці знову воювали з колишнім роботодавцем. Після розгрому грецьких військ і вбивства герцога в битві при Кефісосі 1311 року вони опинилися фактичними володарями Афінського герцогства. Дивно, але найманцям вдалося консолідувати свою владу та панувати над великими частинами Греції більше 75 років, доки армія з Флоренції нарешті не перемогла їх у битві. Невдовзі після цього залишки Каталонської великої компанії розпалися.

3. «Біла рота» була одним із загонів найманих солдатів, які вели левову частку бойових дій в Італії XIV століття. Підрозділ вперше став відомим у 1360-х роках, перш ніж підпасти під командування сера Джона Гоквуда, англійця, якого було посвячено в лицарі за його службу в Столітній війні. З Гоквудом на чолі «Біла рота» стала відомою як одна з найелітніших армій найманців в Італії. Її війська – суміш англійських, німецьких, бретонських та угорських авантюристів – славилися своєю майстерністю володіння довгим луком і списом, і вони лякали супротивників своїми блискавично швидкими несподіваними атаками та готовністю вести бій у сувору погоду чи навіть у ніч [42].

В епоху, коли Італія була розколота між ворогуючими містами-державами та середньовічними лордами, найманці «Білої роти» чинили вбивства, продаючи свої послуги з аукціону тому, хто запропонує найвищу ціну. Між 1363 і 1388 роками вони воювали як за, так і проти Папи

Римського, Мілана та Флоренції, але вони рідко поза полем бою навіть у мирний час. Фактично, будучи безробітними, авантюристи часто зберігали свою скарбницю повною, здійснюючи набіги на сусідні села та міста.

Найманці продовжували існувати і після укладення Вестфальського миру 1648 року, хоча останній і передбачав по суті встановлення монопольного права держави на застосування військової сили. Продовжило своє існування найманство і після Французької революції, після закінчення якої у Франції було введено заборону на найманців.

Слід відмітити важливі трансформації, які відбулись у XIX столітті і призвели до використання національних армій, тоді як найманці відійшли на другий план – їх послугами майже не користувались. Одночасно з цим стає зрозумілим той факт, що найманці існували навіть в той час, коли існувала монополія держави на військову силу, проте майже протягом двох століть їх діяльність не була такою масштабною, як до середини XVII століття, а коли почали вводитись перші закони та конвенції – тоді діяльність найманців стала злочинною в юридичному полі. Однак, не зважаючи на це, окремі країни все одно не полишали спроби знайти законні способи використання найманої сили для військових потреб.

У XIX столітті найманство прославив французький король Луї Філіп I. Для Франції того часу була досить актуальна перспектива колонізації Алжиру. Власних військових ресурсів було недостатньо для успішного виконання такого глобального та перспективного завдання. Королю прийшла досить цікава ідея створити найману армію з емігрантів. Так було створено «Іноземний легіон» – військову силу для підкорення Алжиру, що складалася з відчайдушних і готових до війни іноземців [44]. Їм платилася добра платня. Більш того, був потужніший стимул для служби в даному легіоні – можливість надалі отримати французьке громадянство. Також хочеться відзначити особливість застосування даного легіону – згідно з наказом короля, «Іноземний легіон» міг застосовуватися лише за межами території Франції. Таким чином, «Іноземний легіон» був своєрідним прообразом

сучасних ПВК: іноземні найманці та можливість використання лише за межами держави замовника.

Крім цього, слід відмітити й існування швейцарської гвардії, зачатки якої були сформовані ще в XIV столітті, та яка успішно функціонувала аж до кінця XIX століття, незважаючи на заборону найманців в Швейцарії. Ці війська були одними з перших європейських солдатів, які освоїли використання пик і алебард проти більш броньованих ворогів, і їхня революційна тактика та суцільна жорстокість заслужили їм репутацію найкращих контрактних військ, які можна купити за гроші. Швейцарські найманці часто працювали на французів, вони воювали та гинули у великій кількості під час Французької революції. Крім того, слід відмітити, що сьогодні швейцарська гвардія відома як захисники Папи Римського у Ватикані.

Невеликий контингент із 150 швейцарських «солдатів удачі» почав служити папською охороною в 1506 році, і цей загін вистояв як офіційні сторожі Ватикану навіть після того, як Швейцарія заборонила своїм громадянам працювати найманцями. Сучасні швейцарські гвардійці, які все ще одягнені в яскраві уніформи епохи Відродження, повинні бути римокатоликами, мати зріст не менше 5 футів 6 дюймів і мати військову освіту. Їх роль часто церемоніальна, але в минулому від них вимагали боротися, щоб захистити понтифіка [42].

Якщо уважно гортати сторінки історії, то в багатьох бойових діях можна простежити сліди «найманих солдатів». Лідер за кількістю та активним функціонуванням приватних військових компаній – Сполучені Штати Америки – вже під час Другої світової війни активно користувалися послугами приватних підрядників [58]. Варто відзначити той факт, що офіційно приватників не допускали до ведення бойових дій, їхнє головне завдання полягало в обслуговуванні діючої армії: обслуговуванні (ремонті) військової техніки, обладнання, доставці провізії, спорядження, солдат, наданні медичної допомоги пораненим тощо. Але після Другої світової війни

ситуація змінилася – спектр послуг, які надають приватні компанії, дуже розширився.

У цілому слід відмітити, що в наукових кругах усталилась позиція про те, що саме в 1940-1970-і рр. настав період, який був найбільш сприятливим для розвитку найманства та приватних військових та охоронних компаній. Причин для цього, на думку О. Дахно, було дві:

- Першою причиною було те, що після закінчення Другої світової війни загострилась можливість зіткнення двох потужних держав та зміни сфер впливу у світі. За таких умов використання найманців-приватників для ведення військових дій та операцій стало досить гнучким і зручним інструментом, яким активно користувалася влада США;

- Другою причиною було те, що значна кількість «колишніх солдат» з певних причин не знайшла свого місця у мирному житті. У зв'язку з цим була породжена велика пропозиція «приватних військових» на ринку послуг. При цьому попит на такого роду послуги активно зростав з боку капіталістичних держав Європи (Франція, Великобританія та інші), а також зі сторони США [9, с. 63].

Перша приватна військова компанія в сучасному розумінні цього терміна була створена у Великобританії в 1967 р. Творцем цієї організації – «Watchguard International» – став полковник британської армії Девід Стерлінг. Слід зазначити, що досвід створення військових підрозділів у Д. Стерлінга на той час вже був. Він був засновником Special Air Service (SAS) – спеціального військового підрозділу Великобританії, основним напрямом діяльності якого була розвідувальна діяльність та проведення спеціальних операцій переважно на території іноземних держав [16, с. 13].

Найбільшої популярності приватні військові та охоронні компанії набувають у середині 70-х рр. ХХ століття. Саме тоді уряд США здійснив підписання перших офіційних контрактів з приватними військовими та охоронними компаніями. Зокрема, у 1970 р. перша приватна військова компанія США «Vinnell Corp» здійснила підписання багатомільйонного

контракту з Урядом США стосовно надання спеціалізованих послуг, які полягали у підготовці та створенні національної гвардії в Саудівській Аравії. Пізніше створення такого роду організацій набуло поширення в країнах Африки (ПАР), Ізраїлі, з огляду на що їх кількість різко збільшилась у США та Великій Британії.

Вперше статистика за кількістю приватних найманців була опублікована в журналі «Міжнародне життя» в 1979 р. За даними видавництва журналу, на той момент у військових конфліктах на території східних країн брали участь близько 11 тисяч «приватних військових» з країн Європи та США. Така велика кількість приватних найманців стала причиною того, що в 1980 році відбувся перший світовий з'їзд найманців у США.

Загалом період кінця 1980-х – початку 1990-х рр. став не менш значимим для розвитку приватних та охоронних компаній. Після закінчення «холодної війни» знову відбулась зміна геополітичної ситуації. У першу чергу, простежувалась тенденція стосовно скорочення фінансових видатків на військові потреби, що, в свою чергу, стало причиною скорочення солдат, офіцерів і фахівців цього напрямку. У переважній більшості випадків єдиним виходом для людей, які втратили роботу у військовій сфері, був перехід під керівництво приватників. У другу чергу слід відмітити, що таке скорочення видатків неминуче відбилося на діяльності урядів. У державах утвердилось розуміння, що для вирішення тимчасових геополітичних питань більш вигідно залучати приватні військові та охоронні компанії, аніж здійснювати утримання власних збройних сил [14, с. 105]. І останнє, що слід відзначити, це зміна геополітичної ситуації у світі. Почали відбуватись активні процеси «перекроювання» сфер впливу, які вимагали залучення збройних сил, саме тому ідеальним інструментом для цього стали приватні військові та охоронні компанії [19, с. 109].

Крім вище зазначеного слід вказати й те, що саме в США було вперше законодавчо врегульовано функціонування діяльність приватних військових та охоронних компаній. У 1998 році відповідний нормативно-правовий акт

був затверджений командуванням американської армії, він врегулював взаємини держави з приватними військовими та охоронними компаніями.

Ще однією знаменною подією в історії приватних військових компаній стало створення у квітні 2001 року першої міжнародної організації, що регулює діяльність приватних військових та охоронних компаній на світовому рівні – «Peace Operations Association» (нині – це «International Stability Operations Association» (Міжнародна асоціація стабільних операцій), коротко ISOA).

У 2000-х роках великі міжнародні компанії, корпорації та організації також зацікавились послугами, які надаються приватними військовими та охоронними компаніями [3, с. 36]. Досить ускладнена ситуація ведення бізнесу в «нестабільних» та небезпечних районах земної кулі (в основному це країни Африки), а також активна діяльність піратів призвела до популяризації приватних військових компаній серед представників бізнес-середовища. «Найманих військових» стали залучати для охорони виробництва, родовищ корисних копалин (в основному, нафти та газу), для супроводу вантажів. Стали популярні не лише прямі «військові» послуги приватних військових та охоронних компаній, а й спеціалізовані послуги з логістики, підготовки кадрів служб безпеки, розробки та впровадження систем безпеки, планування операцій тощо.

З початку XXI століття приватні військові компанії дуже популярні. Послугами цих організацій користуються як уряди багатьох держав, так і міжнародні корпорації. Цей сегмент ринку дуже активно та стабільно розвивається. Справжній бум для діяльності приватних військових та охоронних компаній стався, коли американські війська вторглися на територію Іраку та Афганістану. Багато фахівців військової сфери стверджують, що досі там знаходиться досить багато «приватних військових».

Активну участь приватні військові та охоронні компанії брали й у грузинській агресії 2008 р., і у військовому перевороті в Сирії, та у багатьох інших військових конфліктах.

Застосування приватних військових та охоронних компаній дозволяє приховати безпосередню участь країни походження у збройному конфлікті, що особливо проявилось у гібридній війні росії проти України та проявляється на сучасному етапі повномасштабного російського вторгнення. Хоча офіційно діяльність приватних військових компаній в росії не визнана, однак, де-факто, приватні військові компанії існують на території Росії. Зокрема, найбільш відомою є приватна військова компанія «Вагнера», при цьому діє ряд інших приватних військових компаній, які неодноразово брали участь у війні росії проти України починаючи з 2014 року [27].

Що стосується залучення приватних військових компаній у війну зі сторони України, то зробити цього Україна не може, адже вона дотримується міжнародних правил ведення війни, відповідно до яких діяльність приватних військових компаній є забороненою. Однак, наша держава пішла іншим шляхом, вона прийняла закон, відповідно до якого в структурі ЗСУ утворюється спеціальний підрозділ «Інтернаціональний легіон», до якого за контрактом можуть вступати іноземні громадяни [33]. Їх захищає Женевська конвенція, вони військовослужбовці регулярної армії України.

Загалом у світі нині прослідковується стійка тенденція стосовно збільшення попиту на послуги приватних військових та охоронних компаній, активно збільшується число замовників їх послуг та відбувається динамічне розширення діапазону цих послуг. Стає цілком очевидним той факт, що сучасних військових конфліктах приватні військові та охоронні компанії все частіше виступають як підрозділи спеціального призначення регулярних збройних сил країни.

У межах цього дослідження доцільно також визначити основні стимули, які посприяли розвитку приватних військових та охоронних компаній на міжнародній арені в XXI столітті:

1. Поглиблення проблематики підтримання нацбезпеки та обороноздатності тих держав, які за офіційною термінологією йменуються як «найменш розвинені країни», або як «держави, які не відбулися» [17, с. 9].

2. Поглиблення проблематики освоєння нових видів озброєння у багатьох державах, а також підготовки національних армій до протидії нинішнім загрозам.

3. Скорочення кількості осіб у збройних силах держав та скорочення обсягів їх фінансового державного забезпечення.

4. Нарощення необхідності транснаціональних корпорацій мати гарантії власної безпеки при реалізації їх діяльності у регіонах світу, які є нестабільними.

5. Збільшення затребуваності послуг приватних військових та охоронних компаній зі сторони міжнародних безпекових та гуманітарних організацій, яка полягає у необхідності реалізації миротворчих операцій, гуманітарного розмінування, охорони гуманітарних вантажів тощо.

6. Нарощення кількості приватних військових та охоронних компаній у XXI столітті у зв'язку із перетворенням ринку приватних військових послуг з невеликої спеціалізованої ніші у глобальну сферу воєнних послуг.

7. Розширення пропозиції на ринку військових спеціалістів, внаслідок чого приватні військові та охоронні компанії отримали змогу залучати вже підготовлених високоспеціалізованих кадрів, не витрачаючи при цьому фінансування на їх підготовку [5, с. 63].

Сучасні військові компанії компетентні надавати замовнику величезний спектр послуг:

1. Збройна охорона майна фізичних та юридичних осіб;
2. Забезпечення безпеки великих заходів із масовим скупченням людей;
3. Розробка та вжиття заходів у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
4. Професійна охорона об'єктів;
5. Супровід колон, розвідка;

6. Спеціалізовані послуги, пов'язані з воєнними діями, включаючи бойові операції;
7. Техобслуговування та експлуатація бойових комплексів;
8. Утримання під вартою ув'язнених;
9. Збройний захист та супровід цивільних судів від сомалійських та нігерійських піратів, проведення аудиту безпеки нафтових та газових морських платформ, охорона суден;
10. Надання послуг військового консалтингу, тобто стратегічного планування та реформування збройних сил;
11. Перепідготовка офіцерського складу;
12. Здійснення військової логістики, тобто тилового забезпечення військ та будівництва військових об'єктів на території інших країн;
13. Надання послуг у сфері кризового менеджменту, провідних оцінок ризиків, розмінування, навчання армійських та поліцейських підрозділів [78, с. 395].

Проте й цей перелік є умовним. Ніде немає чіткого переліку послуг, які можуть надаватися приватними військовими та охоронними компаніями. При цьому усталилась практика, коли кожна приватна військова та охоронна компанія самостійно визначає перелік послуг, що надаються нею.

Якщо говорити про класифікацію послуг, то їх чіткого поділу на послуги військового та охоронного характеру здійснити також неможливо, адже ряд з них є загальними та перетинаються на межі військового та охоронного виміру.

Спробу класифікації послуг приватних військових та охоронних компаній робив свого часу П. Сігнер, який запропонував ділити всі послуги цих компаній на три «бізнес-сектори»:

1. Військові фірми-постачальники, які займаються постачанням «прямої тактичної допомоги», що може включати виконання служби на передовій;

2. Військові консалтингові фірми, які надають стратегічні консультації та проводять навчання військових;

3. Компанії, що надають військову підтримку, служби логістики, обслуговування та розвідки збройними силами [68, с. 125].

Однак, і цю класифікацію не можна визнати досконалою.

Таким чином, історія розвитку приватних військових та охоронних компаній є достатньо тривалою, однак сучасного вигляду приватні військові та охоронні компанії набули тільки у ХХ столітті. Сьогодні міжнародна система переживає величезне зростання кількості приватних військових та охоронних компаній, які діють на міжнародній арені. У всіх відношеннях вони є глобальними акторами, які діють на кожному континенті. Спочатку вони надавали досить вузький спектр послуг, який з часом набув значного розширення і сьогодні охоплює десятки напрямів діяльності. У сучасних умовах дані організації є дуже ефективними, мобільними та універсальними інструментами вирішення певних завдань. Таким чином, історія приватних військових компаній не закінчена і продовжує розвиватися та еволюціонувати на світовій арені.

1.2. Загально-теоретична характеристика, поняття приватних військових та охоронних компаній

На даний момент як в українській, так і в зарубіжній історіографії немає єдиного визначення поняття «приватна військова та охоронна компанія», адже дуже часто виникає плутанина щодо визначення цього поняття. Для опису приватних військових та охоронних компаній використовуються різні визначення та термінології. У науковій літературі точаться дискусії щодо правильного використання різних термінів. Різні терміни, які використовуються для позначення приватних військових та охоронних компаній, включають постачальників послуг безпеки, приватні військові фірми, приватні військові компанії, приватних підрядників,

приватні армії, приватні військові корпорації, постачальників військових послуг, корпоративні охоронні фірми або навіть «найманці» [28, с. 103]. Однак і це не всі назви, які дають собі приватні військові та охоронні компанії. Однак використовувати термін «військова компанія» для «охоронної компанії» дуже заплутано і некоректно, оскільки вони надають абсолютно різні послуги (хоча інколи вони й перетинаються). Таким чином, мінливий характер цих компаній сприяє складності визначення та концептуальній неоднозначності понять, про які йдеться нижче.

У першу чергу розглянемо підходи до визначення поняття «приватна військова компанія».

Згідно з одним із визначень, приватна військова компанія – підприємство комерційного характеру, яким пропонуються спеціалізовані послуги, що є прямо пов'язаними з здійсненням охорони, захисту, оборони будь-кого і будь-чого, з участю у військових конфліктах, бойових діях, а також зі збором розвідувальної інформації, стратегічним плануванням, логістикою, інструктажем і консультуванням [20, с. 192].

За іншим визначенням, приватна військова компанія – це високоорганізована структура, основним завданням якої є забезпечення бойових дій (матеріально-технічного забезпечення), збір і знищення боєприпасів і мін, що не розірвалися, виведення з поля бою і ремонт пошкодженої техніки, постачання солдатів продовольством, забезпечення, охорона військових об'єктів і складів, в'язниць тощо) [2, с. 263]. При цьому робиться відмітка про те, що приватні військові та охоронні компанії створюються та використовуються в інтересах держави.

Наступне визначення приватних військових компаній звучить так: «приватні військові компанії – це неурядові організації, які надають військові послуги на платній основі фізичним та юридичним особам, а також державам; військові послуги включають спеціалізовані послуги, пов'язані з військовою діяльністю, включаючи військові операції, стратегічне планування, розвідку, оперативну або матеріально-технічну підтримку,

підготовку військового персоналу, матеріально-технічне забезпечення тощо» [25, с. 212].

Приватні військові та охоронні компанії – це комерційні організації, створені для отримання прибутку шляхом надання військових і паравійськових послуг за контрактом, які діють переважно за межами країни походження, співробітники яких не є державними службовцями [16, с. 13].

Таким чином, очевидно, що нині не існує однозначного визначення терміну «приватна військова компанія». З наведених вище визначень стає зрозуміло, що існуючі визначення навіть не є точними, оскільки основними замовниками їх діяльності є держави, однак функціонують вони поза межами держави, де вони найчастіше реєструються. Відповідно, по суті, вони не є приватною військовою силою, а є результатом аутсорсингу державних структур і інструментом зовнішньої політики держави.

Що стосується визначення «приватних охоронних компаній», то їх визначають наступним чином.

Приватні охоронні компанії – це корпоративні установи, що надають охоронні послуги для захисту осіб і майна, та які часто використовуються транснаціональними компаніями у видобувному секторі, гуманітарними установами та фізичними особами в ситуаціях конфлікту чи нестабільності [40, с. 4]. Як правило, персонал приватних охоронних компаній неозброєний.

Термін «приватні військові та охоронні компанії» включає в себе всі компанії, якими надаються військові та охоронні послуги, незалежно від того як вони себе йменують [26, с. 8]. До числа військових послуг, що надаються цими компаніями, належать надання матеріально-технічної підтримки збройних формувань держави, здійснення стратегічного планування, надання інформації розвідувального характеру, розслідування, реалізація військових навчань, супутникової розвідки та іншої подібної діяльності.

До числа охоронних послуг можна віднести здійснення охорони й захисту осіб та об'єктів (як озброєних, так і неозброєних), а також будь-яку навчальну діяльність у сфері безпеки [15, с. 146].

Хоча даний список послуг далеко не повний, він дає уявлення про те, що, по-перше, ПВОК розвиваються і вдосконалюються, вкладаючись у логіку економічних процесів, і технологічно йдуть в ногу з часом; по-друге, очевидна диверсифікація та гнучкість ринку ПВОК, який підлаштовується під запити та потреби замовника; нарешті, внаслідок того, що діяльність кожної компанії на ринку ПВОК рідко коли обмежується одним напрямом і тим більше – одним колом завдань, провести грань і створити класифікацію та типологію з підстав військового/ охоронного характеру послуг у сфері безпеки практично неможливо. А зважаючи на те, що ці різновиди діяльності важко класифікувати та розмежувати, адже вони часто перетинаються між собою, й прийнято вживати узагальнений термін приватні військові та охоронні компанії (коротко – ПВОК).

Крім того, окремі науковці вважають приватні охоронні компанії одним із типів приватних військових компаній. Зокрема, П. Миц у своєму дослідженні відмічає, що за змістом діяльності приватні воєнні компанії можна умовно розподілити на такі типи:

1. Компанії воєнних послуг – спеціалізуються на наданні клієнтам тактичної підтримки під час бойових дій, зокрема й беруть безпосередню участь у бойових операціях;

2. Консалтингові компанії – надають консультації з питань, які відносяться до сфери стратегічного планування, проведення реформ збройних сил, беруть безпосередню участь у проведенні тренувань для армійських підрозділів, проводять навчання стосовно нових типів озброєння;

3. Логістичні компанії – провадять діяльність у сфері тилового забезпечення війська чи будівництва об'єктів військового призначення;

4. Приватні охоронні компанії або, як їх ще називають, безпекові компанії – функціонують у сфері кризового менеджменту, оцінки ризиків, безпекового консалтингу, охорони об'єктів, здійснюють діяльність стосовно надання особистих охоронців, розмінування, навчання підрозділів армії і поліції [22, с. 90].

Такої ж позиції стосовно віднесення до приватних охоронних компаній до складу приватних військових компаній підтримує й Г. Кохан, відмічаю при цьому, що приватні охоронні компанії відносять до приватних військових компаній, які функціонують в умовах воєнного конфлікту або ж в зонах підвищеного ризику, зокрема на території тих країн, які характеризуються нестабільною обстановкою [20, с. 192]. Хоча на приватні охоронні компанії зазвичай покладаються завдання стосовно здійснення захисту об'єктів і фізичних осіб, а не реалізація бойових дій, проте у межах зон воєнного зіткнення між такими різновидами діяльності не можна встановити чіткого розмежування. Зокрема, якщо має місце захист аеродромів, нафтопроводів та інших об'єктів інфраструктури, тоді приватні охоронні компанії можуть здійснювати проведення бойових операцій, спрямовані проти незаконних військових формувань, терористичних груп тощо.

Слід також відмітити, що крім вище зазначених типів приватних військових компаній Г. Кохан виділяє також окрему групу, що спеціалізується на розвідувальній та контррозвідувальній діяльності [20, с. 193]. Мережа їх структур вважається практично закритою.

Тож, зважаючи на вище викладене, у подальшому розвитку нашого дослідження будемо використовувати саме термін «приватні військові та охоронні компанії», охоплюючи ним сукупність приватних військових та приватних охоронних компаній загалом.

Аналізуючи вище наведене, можна виокремити певні особливості ПВОК (Рис. 1.1.).

Стратегічні цілі сучасних приватних військових компаній можна поділити на чотири такі категорії:

1. Для забезпечення безпеки ззовні (ПВОК приймають нові бойові завдання, з якими вони добре справлялися в попередніх місяцях, і в умовах недостатньої кількості регулярних сил);

2. Для підтримки економічного зростання (через стимулювання валового внутрішнього продукту країни, стабілізації умов зростання та руху до економічної конкурентоспроможності завдяки привілейованому ринковому становищу);

3. Для досягнення цілей зовнішньої політики (окрім простого доступу до сировини);

4. Для уникнення відповідальності (це навряд чи можна назвати стратегічною метою, але вона має величезний вплив на дії уряду в умовах слабого контролю виконавчої влади) [80].

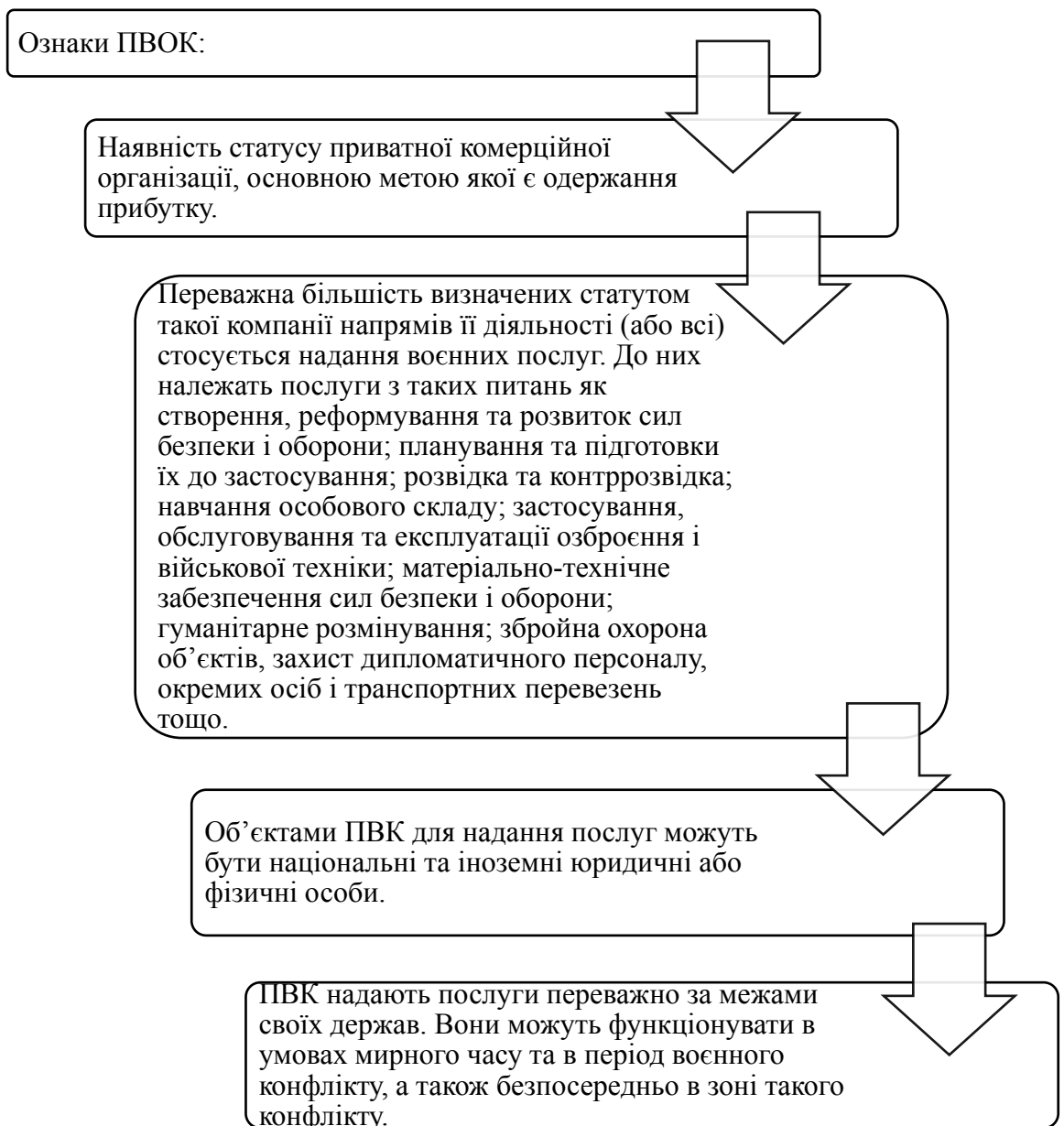

Рис.1.1. Ознаки приватних військових та охоронних компаній

Джерело: розроблено автором на основі [16, с. 13]

В останні десятиліття ПВОК супроводжують майже кожен конфлікт і свідчать про зміну ставлення до насильства, силової складової, а також про трансформацію методів та способів ведення війн («нетрадиційні», «гібридні», «асиметричні», «війни за дорученням» тощо) [1, с. 126]. Це, у свою чергу, впливає на ресурси, необхідні для досягнення військових цілей, посилюючи негативні тенденції і породжуючи взаємозалежність між замовником (державою), що реалізує свої інтереси, і виконавцем (ПВОК), вбудованим у контекст, а також на область прав людини, яка виявляється порушеною діями ПВОК [30, с. 231].

Штаб-квартири приватних військових та охоронних компаній розташовані переважно в країнах, які є частиною Глобальної Півночі, а саме в Північній Америці, Європі, Росії, Австралії та Новій Зеландії. Чотири країни, позначені чорним кольором на рисунку (Рис. 1.2.), очолюють тенденцію до створення ПВОК: Сполучені Штати, Сполучене Королівство, Китай і Південно-африканська республіка (ПАР). Разом на ці чотири країни припадає близько 70% усієї галузі.

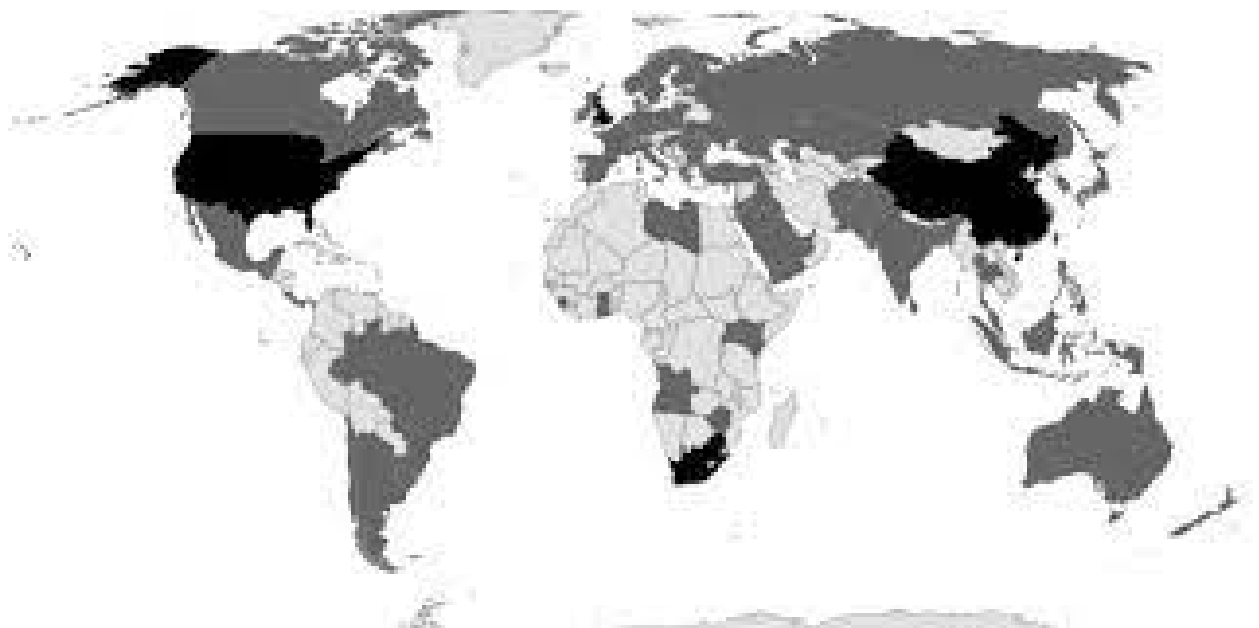

Рисунок 1.2. Глобальне поширення штаб-квартир приватних військових та охоронних компаній по країнах

Джерело: [70, с. 5]

Тенденції свідчать про зростання використання послуг приватних військових та охоронних компаній державами, компаніями та іншими організаціями (зокрема й гуманітарними). Приватні військові та охоронні компанії сьогодні діють у різних ситуаціях. Вони можуть забезпечувати безпеку в інших країнах, у зонах конфліктів або у складних і дуже ризикованих районах, де нема конфліктів. Але оскільки аутсорсинг послуг і логістики безпеки триває (наприклад, у таких сферах як перевезення в'язнів, охорона людей, охорона чи нагляд за товарами та майном, перевезення готівки, охорона нафтогазових промислів, охорона заходів, нагляд за порушниками, чи посилена охорона), вони все активніше працюють і на національному рівні.

Крім того, деякі приватні військові та охоронні компанії привертають усе більшу міжнародну увагу через звинувачення у правопорушеннях чи порушеннях прав людини та міжнародного гуманітарного права (МГП) такими компаніями чи їхнім персоналом. У таких випадках існує можливість правопорушень і суттєвих порушень прав людини приватними військовими та охоронними компаніями. Крім того, на національному рівні багато держав не мають належної правової бази для вирішення цих питань. Існує нагальна потреба вдосконалення національної правової бази, яка б сприяла розвитку в приватних військових та охоронних компаніях внутрішньої культури поваги до прав людини та, зрештою, поваги до принципів прав людини.

Якщо подивитися на обсяг світового ринку ПВОК загалом, то можна побачити, що він активно зростає упродовж 1980-2012 років, тоді як з 2012 року кількість приватних військових та охоронних компаній дещо зменшилась, однак, це не означає, що ринок ПВОК занепадає, просто відбулось об'єднання менших ПВОК у більші компанії (Рис. 1.3.).

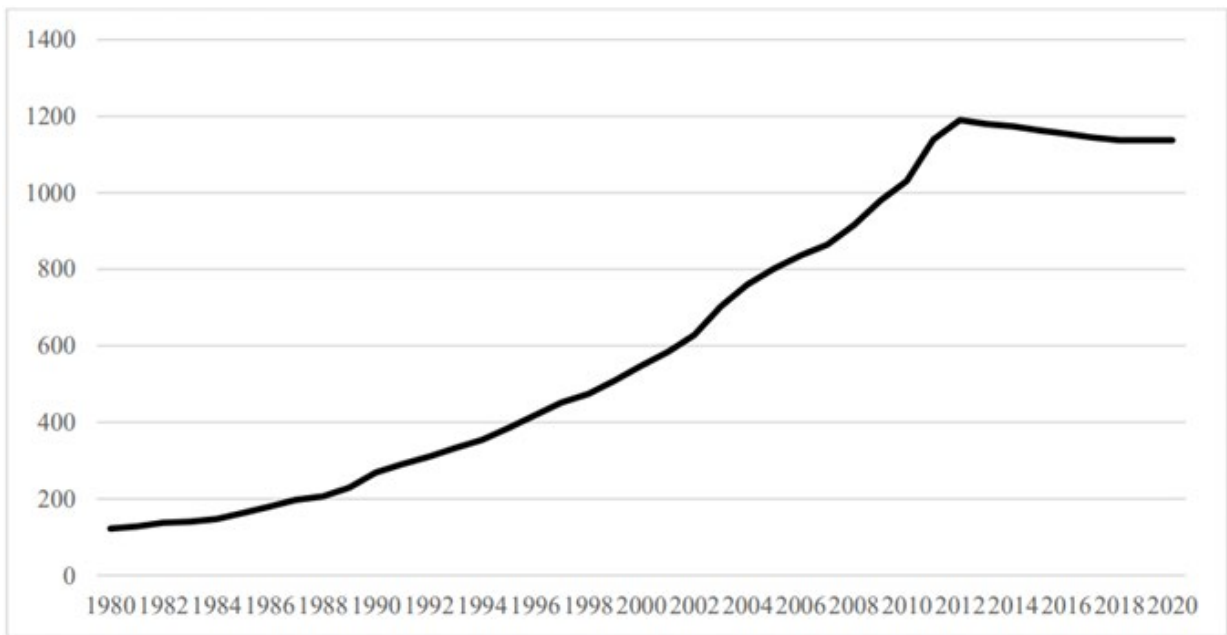

Рисунок 1.3. Кількість ПВОК по всьому світу, за роками

Джерело: [72, с. 5]

На жаль, статистичних даних за 2021-2023 роки у відкритому доступі немає, тому простежити тенденцію впродовж останніх трьох років поки неможливо. Це спричинено здебільшого тим, що приватні військові компанії неохоче діляться інформацією про себе та свою діяльність, а тому відстежити дійсну кількість цих компаній не є можливим.

Роль ПВК у сучасному міжнародному праві, очевидно, дуже висока. Пов'язано це, насамперед, з помітною нестабільністю у світовому співтоваристві, викликаній різноманітними загрозами та викликами: тероризм, транснаціональна злочинність, міжнаціональні та міжрелігійні конфлікти та багато іншого. Все це зробило професію «фахівця з питань безпеки» однією з найбільш затребуваних, а ПВК – прибутковим бізнесом, оскільки участь регулярної армії, поліцейських формувань та інших державних силових структур виявляється недостатньою для вирішення всіх проблем, пов'язаних з безпекою, що виникають у різних регіонах світу. ПВК, у свою чергу, мають не лише великий досвід, а й зв'язки, сили, засоби для

швидкого та ефективного аналізу ситуації, та здатні в оперативному порядку нівелювати будь-які ризики, пов'язані з виходом у складні регіони.

ПВК у сучасному світі – це досить вигідна частина світового бізнесу та необхідна геополітична структура, і навіть інструмент, з допомогою якого вирішуються багато проблем. Вони відіграють важливу роль у міжнародних відносинах, стають невід'ємним елементом у сфері міжнародної безпеки та здатні надавати значний вплив на її стан [29, с. 419]. Діяльність таких компаній не зникне найближчим часом, а лише примножиться і постійно вдосконалюватиметься. Однак широкомасштабне їх використання низкою держав породжує і нові проблеми: статус ПВК та їх співробітників досі не визначено, і вони можуть не підпадати під юрисдикцію держави, на території якої здійснюють свою діяльність, а в результаті – можуть діяти безкарно.

Отже, приватні військові та охоронні компанії – це військово-політичний феномен ХХІ ст., який є серйозним викликом міжнародного права. ПВОК швидко посіли особливе місце у сучасній військово-політичній сфері, стратегіях та практиці. Цей та багато інших фактів говорять про пряму зацікавленість держав у існуванні таких компаній та такого бізнесу. На сучасному етапі державам, в першу чергу західним, які в основному і є державами походження таких компаній, вкрай зручно використовувати ПВОК не тільки з економічної точки зору, але з метою збереження своєї політичної репутації, наприклад, як спосіб не використовувати збройні сили безпосередньо для скорочення втрат. Крім того, ПВОК – це не в останню чергу зручний інструмент для непрямого просування національних інтересів по всьому світу.

Висновки до першого розділу

1. Історія розвитку приватних військових та охоронних компаній є достатньо тривалою, однак сучасного вигляду приватні військові та охоронні компанії набули тільки у ХХ столітті. Сьогодні міжнародна система

переживає величезне зростання кількості приватних військових та охоронних компаній, які діють на міжнародній арені. У всіх відношеннях вони є глобальними акторами, які діють на кожному континенті. Спочатку вони надавали досить вузький спектр послуг, який з часом набув значного розширення і сьогодні охоплює десятки напрямів діяльності. У сучасних умовах дані організації є дуже ефективними, мобільними та універсальними інструментами вирішення певних завдань. Таким чином, історія приватних військових компаній не закінчена і продовжує розвиватися та еволюціонувати на світовій арені.

2. Приватні військові та охоронні компанії – це військово-політичний феномен XXI ст., який є серйозним викликом міжнародного права. ПВОК швидко посіли особливе місце у сучасній військово-політичній сфері, стратегіях та практиці. Цей та багато інших фактів говорять про пряму зацікавленість держав у існуванні таких компаній та такого бізнесу. На сучасному етапі державам, в першу чергу західним, які в основному і є державами походження таких компаній, вкрай зручно використовувати ПВОК не тільки з економічної точки зору, але з метою збереження своєї політичної репутації, наприклад, як спосіб не використовувати збройні сили безпосередньо для скорочення втрат. Крім того, ПВОК – це не в останню чергу зручний інструмент для непрямого просування національних інтересів по всьому світу.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ

2.1. Визначення статусу приватних військових та охоронних компаній у міжнародному праві

Одним із головних викликів міжнародної безпеки є дедалі більша втрата монополії держави на застосування військової сили. Ще кілька десятиліть тому більшість держав світу у проведенні своєї військово-силової політики спиралися на збройні сили, служба в яких здійснювалася по призову або на професійній основі. Але у війнах та військових конфліктах XXI ст. дедалі більшу роль почали грати підрозділи неурядових структур. Сьогодні рівноправним правовим суб'єктом поряд із збройними силами тих чи інших держав виступають ПВОК, які є поширеними в міжнародній практиці структурами, уповноваженими державами на вирішення спеціальних завдань. У наші дні ПВОК займають рівноправне становище з регулярними арміями. Більше того, судячи з висновків експертів, такі структури в майбутньому будуть відігравати все більш значну роль у збройних конфліктах та війнах.

Слід зазначити, що в даний час відсутній міжнародно-правовий акт, в якому знайшла б відображення діяльність ПВОК, їх правовий статус, і на основі якого б вони регулювалися. Правовий статус ПВОК не визначено та не встановлено через прогалини у чинному законодавстві.

У цьому контексті викликають занепокоєння кілька факторів.

По-перше, персонал ПВОК, як правило, працює в зоні збройного конфлікту, наражаючи своє життя на безпосередню небезпеку, і, на відміну від військовослужбовців, їм не надається жодних правових гарантій. Більшість персоналу ПВОК, який бере участь у збройних конфліктах, є громадянами третіх держав, які не беруть участі у збройних конфліктах.

Контракти, які вони укладають, часто не містять жодних положень про фактичний характер роботи, пов'язаної з участю у бойових діях, що ще більше обмежує їхній доступ до отримання медичної допомоги та компенсації у разі поранення чи смерті.

По-друге, нерідкими є порушення міжнародного права персоналом ПВОК, що спонукало Комісію ООН з прав людини перевірити роботу таких компаній і розробити відповідну правову базу [61].

Прийнята ООН у 1989 р. і така, що набула чинності на початку 2000-х рр. Конвенція боротьби з найманством застосовна лише до індивідуальних найманців і мало підходить для регулювання діяльності нових великих бізнес-суб'єктів, якими є ПВОК, що часто працюють за контрактами з урядами, міжнародними організаціями та приватним бізнесом [23]. Проект нової Конвенції ООН з регулювання діяльності ПВОК розроблено, але поки що перебуває в процесі міжнародного обговорення [41].

За останні десятиліття у різних міжнародних організаціях укоренилася думка про те, що феномен найманства (*mercenary*) у сучасних умовах практично трансформувався у феномен ПВОК. Паралельно з процесом інтеграції ПВОК у різні сфери діяльності держави та бізнесу розгортаються наукові дискусії навколо питання про те, чи не втрачає у зв'язку з активністю недержавних акторів держава монополію на застосування сили і, тим самим, частину свого суверенітету [13, с. 94]. Експерти по-різному відповідають це питання. Але вони здебільшого єдині в тому, що необхідне прояснення правового статусу сфери приватного військово-охоронного бізнесу.

Визначення правового статусу приватних військових та охоронних компаній, як і законодавча протидія найманству, стикаються з певними проблемами.

По-перше, діяльність ПВОК знаходиться на стику міжнародного приватного права (як приватних економічних акторів, що укладають контракти та угоди) та публічного права (діють у військово-політичній сфері) [20, с. 190]. У зв'язку з цим не завжди зрозуміло, норми якого саме

законодавства слід застосовувати до приватних військових компаній, і багато аспектів їхньої діяльності регулюються неадекватно або взагалі не обумовлені. Зокрема, фактично не встановлено прав співробітників ПВОК; під час військових дій вони позбавлені гарантованого захисту за нормами міжнародного гуманітарного права. Якщо співробітники ПВОК потрапляють у полон, то права, які надаються військовополоненим відповідно до норм військового законодавства, на них не поширюються, так як їх розглядають як «незаконних комбатантів». Як наслідок такого стану справ, в оцінках діяльності ПВОК є значні розбіжності, нерідко переважають кон'юнктурні політичні міркування, прагнення використовувати у цій сфері подвійні стандарти. Так, згідно з доповіддю, підготовленою Центром демократичного контролю збройних сил у Женеві, «ПВОК ніяк не підходять під вузьке поняття «найманство», оскільки перші зазвичай складаються з професійних військових у відставці, які пропонують клієнтам свої кваліфіковані послуги» [76]. З погляду більшості західних експертів, ПВОК – це, по суті, юридична особа, на відміну від найманських формувань.

По-друге, дуже спірним представляється питання про відповідальність за незаконні дії, що вчиняються приватними військовими та охоронними компаніями або їх співробітниками. З одного боку, співробітники ПВОК виступають не в індивідуальній якості, а є співробітниками організацій, які визначають їх функції. З іншого боку, ПВОК здійснюють наймання окремих співробітників для виконання конкретних контрактів на обмежені періоди часу, і багато співробітників часто переходять з однієї фірми в іншу. У результаті далеко не завжди вдається розмежувати приватні проблеми (незаконні дії окремих співробітників) та системні проблеми, пов'язані із самою ПВОК. Така ситуація суттєво ускладнює покладання відповідальності за злочини на окремих осіб, або на приватні військові компанії, або як на тих, так й на інших.

1. По-третє, ще складніше питання, хто має контролювати діяльність приватних військових та охоронних компаній: держави, у яких

вони зареєстровані; держави, у яких вони діють чи уряди, на які ці ПВОК працюють [55, с. 204]. Зокрема, якщо окрема держава встановлюватиме надто жорсткі правові норми, компанія може перенести своє базування на територію іншої країни, змінити свою структуру або змінити назву, тобто піти «в тінь». Прикладом цього може бути ситуація з південноафриканською компанією Executive Outcomes. У зв'язку з посиленням законодавства ПАР після ухвалення Закону «Про регулювання закордонної військової допомоги» ця компанія формально припинила свою діяльність, а фактично, змінивши назву та корпоративну структуру, зареєструвалася в іншій країні. Відповідно до Закону ПАР «Про регулювання закордонної військової допомоги» кожен договір, укладений південноафриканськими ПВОК, повинен бути схвалений державою [64]. Тим самим держава фактично взяла на себе відповідальність за дії приватних військових компаній, що створило додаткові можливості для ПВОК уникати відповідальності з погляду міжнародного права.

Інший приклад пов'язаний із діяльністю приватної військової компанії американського походження – корпорацією DynCorp, яку уряд США найняв під час операції в Іраку для створення сил національної іракської поліції [51]. Декілька співробітників цієї компанії було звинувачено у скоєнні серйозних правопорушень: незаконній торгівлі зброєю та людьми. Проте кримінальні справи за цими фактами не були порушені, так як не вдалося домовитися, хто має карати цих працівників.

Оскільки діяльність ПВОК транснаціональна, будь-які механізми контролю повинні мати позатериторіальний характер [63, с. 1420]. Найбільше правопорушень, скоєних приватними військовими та охоронними компаніями чи їх співробітниками, спостерігаються не у розвинених країнах, а державах, де уряди занадто слабкі, щоб хоч якоюсь мірою контролювати діяльність іноземних фірм. У цій ситуації виникає така проблема: з одного боку, механізми контролю та регулювання повинні ініціюватися країнами, в яких ПВОК зареєстровані, з іншого – виявити правопорушення, скоєні в

інших державах, особливо в умовах слабкості центральної влади, досить складно.

У низці країн за останні десятиліття було вжито деяких законодавчих заходів для вирішення цієї проблеми. У ПАР діяльність із надання послуг військового характеру без ліцензії фактично прирівнюється до найманства у традиційно негативному сенсі цього поняття. Закріплена в законодавстві вимога ліцензування військових послуг і приватних військових компаній створює проблему розрізнення «правильних» і «неправильних» фірм. І хоча у законодавстві ПАР міститься низка підстав, з яких тій чи іншій ПВОК може бути відмовлено у ліцензуванні, багато оцінок може бути сформульовано порізно, залежно від політичної необхідності.

У результаті на рівні міжнародного права діяльність приватних військових компаній регулюється в край незначному обсязі і недостатньо ефективно. На рівні національного законодавства держави або ігнорують існування приватних військових компаній, або намагаються, але поки що не можуть виробити адекватних механізмів регулювання їх діяльності. Наразі лише в кількох державах (США та Великобританія) існують правові норми, що стосуються діяльності ПВОК. Однак навіть у цих випадках через відсутність чітких визначень та механізмів застосування, а також через нескоординованість зусиль окремих країн проблеми у цій відносно новій сфері глобалізованої індустрії залишаються невирішеними, так як і питання визначення правового статусу ПВОК [4].

Цією обставиною багато в чому пояснюється той факт, що дотепер не вдалося заповнити існуючі прогалини в регулюванні діяльності ПВОК і виробити єдине міжнародно-правове визначення терміну, при тому, що необхідна правова оцінка такої нової тенденції у сфері оборони та безпеки держави, як вербування та набір «найманих воїнів» через ЗМІ та мережу Інтернет приватними військовими організаціями, які надають підтримку силового, експертного, охоронного характеру на комерційній основі.

Крім цього, існує багато спірних моментів щодо можливої кваліфікації працівників ПВОК як найманців, учасників бойових дій чи цивільних осіб. Визначення узгодженої та обов'язкової правової бази, згідно з якою вони діють на практиці, особливо коли вони вдаються до сили, також залишається надзвичайно важливим викликом.

Статус персоналу ПВОК у збройному конфлікті визначається міжнародним гуманітарним правом у кожному конкретному випадку, зокрема відповідно до характеру та обставин функцій, до яких вони залучені [48].

Персонал ПВОК є цивільними особами, якщо вони не входять до складу збройних сил держави або не виконують бойових функцій для організованої збройної групи, що належить стороні конфлікту. Відповідно:

- вони можуть бути нецільовими;
- вони захищені від нападу, за винятком тих випадків, коли вони беруть безпосередню участь у військових діях.

Однак, якщо співробітники ПВОК вчиняють дії, що прирівнюються до безпосередньої участі у бойових діях:

- вони втрачають захист від нападу під час такої участі;
- у разі захоплення їх можуть судити лише за участь у бойових діях, навіть якщо вони не вчиняли жодних порушень міжнародного гуманітарного права.

«Керівництво, яке пояснює положення міжнародного гуманітарного права, що стосуються деякої участі цивільних осіб у бойових діях», що вийшло на початку 2009 р. до «безпосередньої участі» відносить такі дії:

- взяття в полон, поранення або вбивство військового персоналу;
- пошкодження військових об'єктів;
- обмеження або порушення схеми розгортання бойових підрозділів, логістичних операцій або системи комунікацій противника, наприклад, за допомогою саботажу, зведення барикад на дорогах або переривання енергопостачання радарних станцій;

- електронне втручання в роботу військових комп'ютерів (напади на комп'ютерні мережі);

- використання озброєнь відстроченої дії, як-от бомби і пастки, а також зброї дистанційного управління, як-от непілотовані літаки [50].

Крім дій, пов'язаних із «безпосередньою участю в бойових діях», Керівництво містить перелік дій, що стосуються «підготовки до безпосередньої участі в бойових діях». У цей список, крім іншого, входить «збір розвіданих, підготовка, перевезення та інсталяція озброєнь і обладнання на вогневу позицію на лінії фронту» тощо. Крім того, Керівництво пояснює, що не варто відносити до «непрямої участі в бойових діях». Наприклад, транспортування амуніцій із місця виробництва в порту, розташованого далеко від зони конфлікту, не визнається непрямою участю в бойових діях. Те ж стосується «будівництва шляхів та інших об'єктів інфраструктури, а також надання фінансової, адміністративної і політичної підтримки» [20, с. 195].

Якщо вони діють в умовах збройного конфлікту, персонал ПВОК повинен поважати міжнародне гуманітарне право та може нести кримінальну відповідальність за будь-які порушення, які вони можуть вчинити. Це стосується їх незалежно від того, чи їх наймають держави, міжнародні організації чи приватні компанії.

Також слід зазначити, що співробітники ПВОК діють відповідно до функцій компанії. Водночас ПВОК наймають окремих осіб для виконання спеціальних контрактів в обмежений період. У разі виникнення спору щодо дій, що виконуються співробітниками ПВОК виникає питання: хто несе відповідальність – особа чи сама компанія. Ця проблема тісно пов'язана з визначенням статусу співробітників ПВОК. Зокрема, комбатанти (ті працівники ПВОК, які беруть участь у бойових діях) не несуть відповідальності за неправомірні дії, вчинені в період збройного конфлікту. За відсутності у співробітника статусу комбатанта він нестиме відповідальність за свої дії.

Згідно з роз'ясненнями МКЧХ при збройному конфлікті МГП накладає на фізичних осіб, які працюють у приватних компаніях, певні права та обов'язки, але при цьому статус кожної окремої фізичної особи залежить від конкретної ситуації, в якій ця особа знаходиться, та від ролі, яку вона виконує. При цьому в умовах міжнародного збройного конфлікту співробітники ПВОК можуть бути віднесені до будь-якої з кількох правових категорій.

По-перше, вони можуть бути членами збройних сил за змістом статті 4 (А) (1) і (3) Третьої Женевської конвенції, якщо вони включені до складу цих сил [12].

По-друге, співробітники ПВОК можуть входити до ополчення або інших добровольчих загонів сторони у збройному конфлікті за змістом статті 4 (А) (2) Третьої Женевської конвенції. Такими вони вважаються, якщо в період міжнародного збройного конфлікту утворюють групу, що відноситься до сторони в конфлікті, і задовольняють чотири умови, що визначають таку групу, а саме: мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих, мають певний і виразно видимий здалеку відмітний знак, відкрито носять зброю, дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни.

По-третє, низка співробітників ПВОК потрапляє в категорію цивільних осіб, які йдуть поруч із збройними силами, за змістом статті 4 (А) (4) Третьої Женевської конвенції за умови реального зв'язку даної особи зі збройними силами та надання певних послуг збройним силам, а не тільки державі (наприклад, цивільні особи, які входять до екіпажу військових літаків, або постачальники). Ці контрактанти, незважаючи на надання їм в умовах міжнародного збройного конфлікту статусу військовополонених, як цивільні особи не мають права брати безпосередню участь у воєнних діях, інакше є можливість їх притягнення до відповідальності за внутрішньодержавним законодавством.

Таким чином, з урахуванням обмежень для всіх перерахованих вище категорій контрактантів суворо з правової точки зору більшість

співробітників ПВОК підпадають під категорію цивільних осіб і в цій якості користуються захистом, який надає МГП цивільним особам.

За міжнародного збройного конфлікту на них поширюється дія Четвертої Женевської конвенції (за умови, що вони задовольняють вимоги до громадянства, викладені у статті 4 цієї конвенції), Протоколу I та звичаєвого права.

У разі неміжнародного збройного конфлікту на них поширюється дія статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій, Другого додаткового протоколу 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. і звичаєвого права.

Крім цього, слід відмітити, що останніми роками все частіше відбувається залучення ПВОК до операцій ООН із підтримання миру та до спільних операцій і місій Європейського Союзу, спрямованість яких має наступні цілі: подолання міграційних криз, боротьба з піратством, тероризмом, торгівлею людьми. Тут слід зазначити, що співробітники ПВОК, залучені до таких операцій, за умови дотримання ними встановлених умов і обмежень, мають імунітети, якими зазвичай наділяється миротворчий контингент [39].

Обмежуючим аспектом у цьому випадку є характер здійснюваної діяльності (працівники ПВОК, які беруть участь у миротворчих місіях, не повинні відповідати «технічним критеріям поняття найманства»). У залежності від обраного порядку включення працівників ПВОК до складу миротворчих сил визначається і їх правовий статус: залежно від того найняті вони безпосередньо міжнародною організацією або державою-учасником як посередником.

Використання ПВОК Організацією Об'єднаних Націй розпочалось ще в 1990-х рр. з метою забезпечення захисту приміщень і співробітників. У Доповіді Робочої групи ООН стосовно питання про використання найманців як засобу порушення прав людини та протидії здійсненню права народів на самовизначення також визначається, що впродовж останніх років послугами ПВОК ООН також користується у разі настання складних надзвичайних

ситуацій у конфліктних або постконфліктних районах, де можливість забезпечити місії ООН силами приймаючої держави ставиться під сумнів або ж і взагалі нереальна.

Отже, станом на сьогоднішній день зберігається проблема невизначеності правового статусу ПВОК як на міжнародному, так і на національному рівні, оскільки деякі аспекти діяльності цих організацій (надання послуг у галузі безпеки та військових інструкторів) не суперечать нормам міжнародного права, тоді як інші (набір бійців для активного військового втручання у збройні конфлікти) порушують його. Правова невизначеність статусу ПВОК, відсутність механізму моніторингу за їх діяльністю може спричинити низку негативних наслідків. Зокрема, зловживання співробітниками ПВОК своїми повноваженнями, зокрема правом на застосування зброї, що може призвести до жертв серед цивільного населення та порушень прав людини. З огляду на це, вважаємо, що питання встановлення правового статусу ПВОК та їх співробітників – це, зважаючи на широке поширення діяльності приватних військово-охоронних структур у нинішніх умовах, пріоритетне завдання як кожної окремої країни, так і міжнародної спільноти.

2.2. Норми «м'якого права», що регулюють діяльність приватних військових та охоронних компаній

У сучасному світі приватні військові та охоронні компанії стали окремим і дедалі актуальнішим явищем у політиці оборони та безпеки. Впродовж останніх 20 років використання приватних військових і охоронних компаній з метою реалізації робіт та завдань, що до цього виконувалися виключно державними силовими структурами, зокрема збройними силами, стало усталеною практикою для багатьох держав світу. Приватні військові та охоронні компанії стали тією об'єктивною реальністю, в якій до використання їх послуг, крім держав, вдаються також бізнес-структури і

міжнародні організації. Крім цього, такі компанії все частіше стають невід'ємною частиною гуманітарних місій у зонах збройних конфліктів та стихійних лих. Проте, незважаючи на те, що використання приватних військових та охоронних компаній у збройних конфліктах активно зростає протягом останніх двадцяти років, залишаються невирішеними питання щодо адекватності існуючих міжнародних зусиль і норм для регулювання цього сектора.

На сьогоднішній день немає єдиного міжнародно-правового акту, в якому знайшла б відображення діяльність приватних військових та охоронних компаній [7, с. 233]. Водночас певні правові норми діяльності цих компаній все ж таки є. На початку XXI ст. з'явилися правові ініціативи, спрямовані на посилення контролю за діяльністю приватних військових та охоронних компаній з боку уряду Великобританії (Green Paper-2002) та уряду Швейцарії спільно з Міжнародним комітетом Червоного Хреста (так звана Швейцарська ініціатива 2006 р.) [20, с. 193]. Ця ініціатива була спрямована на:

а) створення єдиного міжнародного органу (секретаріату) контролю за діяльністю приватних військових та охоронних компаній, який має право на заборону їх діяльності в «країнах-агресорах» та інших державах з можливим позбавленням їх ліцензії на діяльність як міри покарання;

б) встановлення міжнародного контролю за режимом ліцензування приватних військових та охоронних компаній;

в) моніторинг міжнародних органів за діяльністю приватних військових та охоронних компаній з розробкою угод між країнами, які мають такі компанії [71].

У даному документі також передбачалося, що функції міжнародного органу (секретаріату) контролю за діяльністю приватних військових та охоронних компаній могли б полягати у розгляді скарг на компанії у разі виникнення інцидентів, ведення обліку персоналу цих компаній, здійснення перевірок контрактів, що підписуються, а також у проведенні зборів

можливих фінансових штрафів. Згідно з позицією США та Великобританії в рамках «швейцарської ініціативи», передбачалося створення трьох робочих груп, що включають британських дипломатів і службовців Міністерства оборони США, які визначали б структуру, джерела фінансування та склад директорів майбутнього міжнародного секретаріату. У роботі міжнародного органу мали взяти участь представники американського державного департаменту, Пентагону, а також провідних американських та британських приватних військових та охоронних компаній. Міжнародний орган мав бути наділений повноваженнями щодо проведення міжнародних інспекцій та правами вилучення у компаній дозволів на реалізацію професійної діяльності. Передбачалося, що штаб-квартира буде розміщена в Женеві.

Ці ініціативи завершилися прийняттям Документу Монтре у 2008 році [75] та Міжнародного кодексу поведінки приватних охоронних компаній у 2010 році [74]. Документ Монтре містить правила та положення про приватні військові та охоронні компанії, що діють у зонах збройних конфліктів. Загалом у ньому близько 70 рекомендацій щодо регулювання діяльності приватних підрядників у зонах військових конфліктів та контролю за дотриманням ними норм міжнародного права. Незважаючи на наявність у назві специфікації «...що стосуються функціонування приватних військових та охоронних компаній у період збройного конфлікту», за задумом творців Документу Монтре сфера його застосування не обмежується лише збройними конфліктами: «Існуючі зобов'язання та передові практичні методи також можуть бути корисними стосовно постконфліктних та інших порівнянних ситуацій» [75, с. 45]. Незважаючи на те що основною нормативною базою, до якої відсилає Документ Монтре, є міжнародні договори в галузі міжнародного гуманітарного права (його особливістю є застосування тільки в час збройних конфліктів), як вказувалося раніше, приватні військові та охоронні компанії широко використовуються у ситуаціях та локаціях відсутності збройних конфліктів, наприклад при збройній охороні морських суден.

Документ Монтре складається з передмови та двох частин: «Відповідні міжнародно-правові зобов'язання, що стосуються приватних військових та охоронних компаній» та «Передові практичні методи, що стосуються приватних військових та охоронних компаній». Кожна частина має вступ та літерні (А, В, С тощо) розділи.

У першій частині дається визначення поняття «приватна військова та охоронна компанія», під якою розуміється приватний підприємницький суб'єкт, що наділений правом надання військових та/чи охоронних послуг незалежно від власного позиціонування компанією самої себе. До числа військових та охоронних послуг входять:

- озброєна охорона та захист людей і об'єктів, зокрема, колон транспорту, будівель та інших місць;
- експлуатація та техобслуговування бойових комплексів;
- тримання під вартою ув'язнених осіб;
- надання консультацій та здійснення військової підготовки військовослужбовців та охоронців на місцях.

Також у документі виділяються три групи держав:

1. Держави-контрагенти – які «безпосередньо укладають із приватними і охоронними компаніями контракти про надання послуг, зокрема, і у відповідних випадках, коли такі приватні військові та охоронні компанії укладають субконтракти з іншими приватними військовими та охоронними компаніями;

2. Держави територіальної юрисдикції (на території яких діють приватні військові та охоронні компанії);

3. Держави походження (приналежності, реєстрації, місцезнаходження головного офісу) – національної приналежності приватних і охоронних компаній, де та чи інша приватна та охоронна компанія зареєстрована чи інкорпорована; якщо держава, якою приватна військова та охоронна компанія інкорпорована, не є державою, де перебуває її головна контора, тоді

держава, в якій знаходиться головна контора приватної військової та охоронної компанії є «державою походження» [75, с. 16].

Відповідно до цієї класифікації держави-підписанти Документу Монтре наділяються тими чи іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями.

Основним недоліком документа Монтре є притаманний йому декларативний характер, який дає змогу розглядати його тільки як прообраз можливого міжнародного нормативного документа обов'язкового характеру. Зокрема, пункт 3 передмови Документу Монтре говорить: «Цей документ не є юридично обов'язковим і не торкається існуючих зобов'язань держав за звичайним міжнародним правом або міжнародними угодами, учасниками яких вони є, зокрема, їх зобов'язань за Статутом Організації Об'єднаних Націй (особливо у статтях 2(4)) та 51)». «Тому, – згідно з пунктом 4, – цей документ не слід тлумачити як такий, що обмежує або розширює будь-яким чином існуючі зобов'язання з міжнародного права або як такий, що встановлює або розвиває нові зобов'язання з міжнародного права».

Якщо говорити про Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній, то його положення закріплюють наступне визначення приватних військових та охоронних компаній: це будь-які компанії, які провадять комерційну діяльність у сфері надання охоронних послуг від власного імені або від імені іншої особи, при цьому неважливо як дана компанія себе позиціонує.

Під час підписання Кодексу приватна військова чи охоронна компанія бере на себе зобов'язання утворити впродовж 18 місяців з дня підписання зовнішні контрольні механізми, діяльність яких полягатиме у сертифікації компанії, аудиті та моніторингу її діяльності в зонах збройних конфліктів, а також бере на себе зобов'язання стосовно вжиття відповідних заходів у разі порушення положень Кодексу [74]. Крім того, компанії, які підписали Кодекс, зобов'язані здійснити розробку внутрішніх процедур виконання вимог у відповідності до положень Кодексу та впливаючих з нього

стандартів, та/або здійснити подачу їх; отримати сертифікат після створення механізму управління та нагляду та проводити незалежні аудиторські перевірки з його використанням на постійній основі; слідкувати за забезпеченням дотримання положень Кодексу клієнтами, персоналом, субпідрядниками або іншими сторонами, які надають охоронні послуги за договорами з ними, як складової частини контрактних угод; дотримуватись положень Кодексу навіть тоді, коли його не було включено до контрактної угоди з клієнтом [74].

Станом на сьогодні підписантами Міжнародного кодексу поведінки приватних охоронних компаній стали вже 708 компаній. Дотримання його норм є обов'язковою умовою для укладання будь-яких контрактів, які стосуються сфери надання приватних військових послуг на міжнародному рівні. Однак, як і у випадку з Документом Монтре, Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній не має обов'язкової юридичної сили та має виключно рекомендаційний характер.

Зважаючи на прийняття двох вище зазначених документів, ООН виявила прагнення встановити мінімальні міжнародні стандарти, які були б застосовними до приватних військових та охоронних компаній у межах своєї політики, в результаті чого прийшла до розуміння важливості ухвалення юридично зобов'язуючого документа у цій сфері. Робоча група ООН з питань використання найманців підготувала Проект Конвенції ООН про регулювання, нагляд і моніторинг приватних військових та охоронних компаній та представила його на 65-й сесії ГА ООН [41]. Основна мета проекту полягає у конкретизації правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній та запровадженні механізмів моніторингу діяльності цих компаній на наявність у їх діях порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Слід наголосити на ряді відмінностей між Проектом Конвенції та Документом Монтре, які не дозволили йому стати повноцінним міжнародним документом. Зокрема, у Документі Монтре не міститься положень про

безпосереднє схвалення участі приватних військових та охоронних компаній у військових діях, проте й положень про пряму заборону такої участі теж немає. Тоді як у Проекті Конвенції прямо закріплена така заборона. Крім цього, Документ Монтре відносить до військових та охоронних послуг озброєну охорону та охорону осіб, об'єктів, таких як колони, будівлі; експлуатацію систем озброєння; затримання ув'язнених; консультування чи навчання локальних збройних сил, тоді як положення Проекту Конвенції характеризують більшість із згаданих послуг як неприпустимі для аутсорсингу.

Вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на положеннях Проекту Конвенції про існування державних функцій, які не підлягають аутсорсингу. До таких функцій відповідно до Конвенції належать, наприклад, безпосередня участь у бойових діях, ведення війни та/або військових дій, взяття в полон, розвідка, передача відомостей військового, охоронного та поліцейського характеру. Із вище зазначеного й випливає, що приватні військові та охоронні компанії у відповідності до Проекту Конвенції не є правомочними займатися військовою підготовкою та розвідкою. Проте, наявність такого положення може призвести до відмови від приєднання до Конвенції з боку держав, де приватні військові й охоронні компанії мають успіх, зокрема у наданні послуг з навчання військового персоналу. Однак, положення Проекту Конвенції не слід розглядати як спробу повної заборони застосування сили з боку приватних військових та охоронних компаній, а швидше розглядати як обмеження застосування такої сили. Проте, найбільш значною проблемою цього Проекту Конвенції є його невеликі можливості на успіх, досягнення якого підривається вище вказаними протиріччями.

Також слід відмітити, що у 2017 році Рада ООН з прав людини створила Міжурядову робочу групу на три роки для розробки міжнародно-правових механізмів регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній.

Перша і єдина сесія цієї групи відбулася у 2019 році. Делегації держав висловили різні позиції щодо можливих механізмів регулювання.

Бразилія, Індія та Венесуела вважали, що Документ Монтре відображає лише фрагмент існуючого міжнародного права, який може охоплювати діяльність приватних військових та охоронних компаній, однак цього недостатньо, оскільки залишаються значні юридичні прогалини.

Деякі делегації активно підтримали існуючі інструменти «м'якого права». Зокрема, Європейський Союз, Велика Британія та Швейцарія стверджують, що Документ Монтре та Міжнародний кодекс поведінки забезпечують захист прав людини та є достатніми для управління приватними військовими та охоронними компаніями.

Куба, Еквадор і ПАР однозначно виступили за прийняття міжнародного договору.

Делегація Єгипту відзначила необхідність урахування відмінностей у національному законодавстві держав щодо створення та діяльності приватних військових компаній у процесі розробки.

Пакистан, виступаючи за ініціативу про укладення міжнародного договору, запропонував узгодити позиції держав щодо взаємної правової допомоги, міжнародної відповідальності держав та підзвітності персоналу ПВОК у військовому командуванні.

Більшість тих, хто виступав за прийняття договору, були в тих державах, де діяли приватні охоронні компанії. Так, представники Ірану та Іраку вважали за необхідне винести уроки з минулих масштабних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права в Іраку, Афганістані та інших державах, де співробітники ЧВОК холоднокривно вбивали невинних мирних жителів, піддавали їх тортурам і жорстокому поводженню.

Результатом сесії став синтез ключових моментів, з якими погодилися учасники. На наступних етапах розробки законодавчої бази доцільно:

- врахувати різницю між найманцями та працівниками ПВОК;

- використовувати дослідження спеціальних доповідачів і робочих груп;
- враховувати національне законодавство держав, що застосовується до приватних військових та охоронних компаній;
- визначити статус персоналу ПВОК згідно з міжнародним гуманітарним правом;
- розробити перелік функцій, які держави не можуть делегувати;
- розглянути можливість регулювання діяльності ПВОК у «складних ситуаціях», пов'язаних з участю в кіберопераціях, контролем над безпілотними літальними апаратами та автономними системами озброєння;
- проаналізувати попередні негативні уроки, засвоєні під час використання приватних військових та охоронних компаній для дестабілізації конституційних режимів, щоб запобігти такій практиці;
- розглянути розвиток диференційованих механізмів регулювання, застосовуваних у збройному конфлікті та мирний час;
- не проводити різниці між приватними військовими та приватними охоронними компаніями за видами послуг, оскільки такі компанії пропонують широкий спектр послуг;
- розробити механізм взаємної правової допомоги у кримінальних справах [6, с. 120].

Під час обговорення було висловлено досить суперечливу думку про те, що приватні військові та охоронні компанії не можна вважати сторонами збройного конфлікту, оскільки вони лише надають послуги. Відповідно, вони не підпадають під дію міжнародного гуманітарного права. Ця позиція не отримала сильної підтримки [48, с. 542]

Таким чином, питання необхідності прийняття міжнародно-правового документу, який регулював би всі питання, пов'язані з приватними військовими та охоронними компаніями все ще залишається відкритим, адже на сьогоднішній день такого загальновизнаного міжнародно-правового документа немає, а Документ Монтре та Міжнародний кодекс поведінки

приватних охоронних компаній – це виключно норми «м'якого права». Проводилася робота над створенням спеціальної Конвенції ООН, присвяченої регулюванню діяльності приватних військових та охоронних компаній, проте на даний момент вона не прийнята. Хоч розглянуті вище документи не мають обов'язкової юридичної сили, вони несуть високий потенціал використання їх у майбутньому як своєї бази розробки юридично обов'язкових нормативно-правових актів. Обов'язкова міжнародна нормативна база є необхідною та корисною для запобігання порушенням гуманітарного права та прав людини та зловживанням за участю приватних військових і охоронних компаній. Проте положень вище зазначених документів на сьогоднішній день не достатньо, адже адекватне вирішення проблеми регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній потребує прийняття такого ефективного міжнародного документу, який зробив би діяльність цих компаній більш прозорою та підзвітною, регламентував би наявні прогалини в Документі Мотре та Міжнародному кодексі поведінки приватних охоронних компаній. Крім цього, важливо регламентувати відповідальність приватних військових та охоронних компаній, а також розробити дієвий механізм притягнення їх до відповідальності.

Висновки до другого розділу

1. Станом на сьогоднішній день зберігається проблема невизначеності правового статусу ПВОК як на міжнародному, так і на національному рівні, оскільки деякі аспекти діяльності цих організацій (надання послуг у галузі безпеки та військових інструкторів) не суперечать нормам міжнародного права, тоді як інші (набір бійців для активного військового втручання у збройні конфлікти) порушують його. Правова невизначеність статусу ПВОК, відсутність механізму моніторингу за їх діяльністю може спричинити низку негативних наслідків. Зокрема, зловживання співробітниками ПВОК своїми

повноваженнями, зокрема правом на застосування зброї, що може призвести до жертв серед цивільного населення та порушень прав людини. З огляду на це, вважаємо, що питання встановлення правового статусу ПВОК та їх співробітників – це, зважаючи на широке поширення діяльності приватних військово-охоронних структур у нинішніх умовах, пріоритетне завдання як кожної окремої країни, так і міжнародної спільноти.

2. Питання необхідності прийняття міжнародно-правового документу, який регулював би всі питання, пов'язані з приватними військовими та охоронними компаніями все ще залишається відкритим, адже на сьогоднішній день такого загальновизнаного міжнародно-правового документа немає, а Документ Монтре та Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній – це виключно норми «м'якого права». Проводилася робота над створенням спеціальної Конвенції ООН, присвяченої регулюванню діяльності приватних військових та охоронних компаній, проте на даний момент вона не прийнята. Хоч розглянуті вище документи не мають обов'язкової юридичної сили, вони несуть високий потенціал використання їх у майбутньому як своєї бази розробки юридично обов'язкових нормативно-правових актів. Обов'язкова міжнародна нормативна база є необхідною та корисною для запобігання порушенням гуманітарного права та прав людини та зловживанням за участю приватних військових і охоронних компаній. Проте положень вище зазначених документів на сьогоднішній день не достатньо, адже адекватне вирішення проблеми регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній потребує прийняття такого ефективного міжнародного документу, який зробив би діяльність цих компаній більш прозорою та підзвітною, регламентував би наявні прогалини в Документі Монтре та Міжнародному кодексі поведінки приватних охоронних компаній. Крім цього, важливо регламентувати відповідальність приватних військових та охоронних компаній, а також розробити дієвий механізм притягнення їх до відповідальності.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ

3.1. Відповідальність материнської країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній

Цілий ряд різних акторів міжнародного права можуть бути притягнуті до відповідальності за те саме порушення міжнародного гуманітарного права. Крім індивідуальної кримінальної відповідальності співробітників приватних військових та охоронних компаній за воєнні злочини і можливу відповідальність компанії в національному праві, держава, яка найняла компанію, також може бути притягнута до відповідальності за порушення, яке може бути їй приписана. Така держава іменується направляючою або материнською.

На питання про те, чи може держава нести відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені співробітниками найнятої нею приватної військової та охоронної компанії, не може бути надано єдину та однозначну для розуміння відповідь. Вона буде залежати в основному від статусу відповідних осіб, що встановлюється на основі здійснюваної ними діяльності [47, с. 466].

4 Женевські конвенції, а також додаткові протоколи, Гаазькі конвенції – це основні документи, що регулюють збройні конфлікти. Вони є частиною міжнародного права, що обмежують будь-яку державу. Норми накладають зобов'язання на державу, яка наймає приватні військові компанії. Відповідно до статті 1 з Женевських конвенцій 1949 року «Високо Договірні Сторони зобов'язуються поважати та гарантувати повагу за всіх обставин» [12]. Термін «всі обставини» за наймом приватної військової компанії накладає

відповідальність за протиправні вчинки, здійснені співробітниками приватних військових та охоронних компаній.

Далі, у статті 3 Четвертої Гаазької конвенції, 1907 року значиться, що «воююча сторона, яка порушує положення згаданих інструкцій, має заплатити компенсацію. Сторона є відповідальною за всі дії, вчинені людьми, які є частиною збройних сил сторони» [54].

У результаті, якщо якийсь із співробітників приватної військової та охоронної компанії є частиною збройних сил держави, то держава несе відповідальність за його поведінку, як за дії власних солдатів [18, с. 15].

Той самий принцип додатково повторений у статті 91 Додаткового Протоколу-I, «Сторона конфлікту, що порушує положення угод чи цього Протоколу, якщо випадок вимагає, зобов'язана сплатити компенсацію. Держава відповідає за всі дії, вчинені людьми, які є частиною регулярних збройних сил» [11].

Статті про державну відповідальність за міжнародно-протиправні діяння 2001 року вимагають спеціальної згадки щодо цього. Якщо співробітники приватних військових та охоронних компаній розглядаються як особовий склад збройних сил держави, дії співробітників приватних військових та охоронних компаній будуть вважатися діями «органу» держави і, отже, будуть віднесені на рахунок держави, яка їх найняла, відповідно до статті 4(1), яка говорить: «Поведінка будь-якого органу держави розглядається як дія цієї держави з міжнародного права незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові чи будь-які інші функції, незалежно від положення, яке він займає в системі держави, і незалежно від того, є він органом центральної влади чи адміністративно-територіальної одиниці держави» [65]. Зокрема, якщо наявні докази причетності цивільних підрядників до виконання бойових місій, затримань чи допитів для держави у збройних конфліктах, тоді такі дії мають кваліфікуватися як найманство, а держава несе відповідальна за дії персоналу приватної військової та охоронної компанії.

Так, дії співробітників приватних військових та охоронних компаній можуть бути присвоєні державі у разі, якщо вони включені до складу національних збройних сил цієї держави. Якщо вони *de jure* інкорпоровані до складу збройних сил, то на них поширюється дія п. 1 ч. «А» ст. 4 Третьої Женевської конвенції 1949 року.

Враховуючи викладене, за наявності та встановлення певних фактів поведінки співробітників приватних військових та охоронних компаній може бути присвоєна державі, що наймає, проте цього недостатньо для притягнення її до міжнародно-правової відповідальності, оскільки необхідне встановлення другого елемента. Міжнародний суд у справі про дипломатичний та консульський персонал свого часу зазначив, що для встановлення відповідальності Ірану, «...по-перше, необхідно визначити, наскільки в юридичному сенсі відповідні дії можуть розглядатися як присвоєвані Іранській державі. По-друге, слід розглянути питання про їхню сумісність або несумісність з зобов'язаннями Ірану за чинними договорами або за іншими нормами міжнародного права, які можуть бути застосовні» [36].

Така відповідальність може також виникнути для міжнародних організацій, коли вони наймають персонал приватних військових та охоронних компаній, щоб виконати будь-які дії від їхнього імені. Проте проблема відповідальності міжнародних організацій ставить додаткове питання про матеріальну відповідальність, адже вони не ведуть комерційну діяльність і існують на членські внески. Міжнародні організації – недержавні суб'єкти із заснуванням юридичної особи для можливості судових розглядів. «За загальним правилом, міжнародна організація несе відповідальність за дії своїх повноважних осіб та агентів, якщо вони діють при виконанні функцій організації, а також повноважних осіб та агентів, наданих у розпорядження міжнародної організації державою або іншою міжнародною організацією. Крім того, міжнародна організація несе відповідальність за інше діяння, яке визнається та приймається міжнародною організацією як власне» [40]. Хоча

юридична особа Організації Об'єднаних Націй була підтверджена під час проведення миротворчих операцій – ООН взяла на себе відповідальність за злочинні діяння, наприклад, під час операції з підтримки миру у Конго 1960 року [46, с. 563]. Але ООН несе відповідальність лише за сили, що діють під її керівництвом, командуванням та контролем, а не за дії військ, які є частиною коаліцій відповідно до мандату Ради Безпеки та діють під прямим командуванням держав.

Відповідальність держави за порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені співробітниками приватних військових та охоронних компаній, які не належать до особового складу збройних сил (тобто є цивільними особами, які йдуть за збройними силами або «звичайними» цивільними особами) встановити важче [37, с. 289]. Однією з можливих підстав може стати проект статті 5, що стосується поведінки осіб чи утворень, які здійснюють елементи державної влади. Вона закріплює наступне: «Поведінка особи або утворення, яке не є органом держави відповідно до статті 4, але уповноваженого за законом цієї держави здійснювати елементи державної влади, розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом за умови, що в даному випадку ця особа або утворення діє у цій якості» [65].

На перший погляд, може здатися, що це положення застосовується до значної частини діяльності приватних військових та охоронних компаній, що відносяться до сфери застосування міжнародного гуманітарного права, оскільки дії, що є бойовими операціями, інтуїтивно сприймаються як «здійснення елементів державної влади». Однак вимога, згідно з якою зазначене утворення має бути «уповноважене за законами цієї держави», істотно звужує сферу застосування цього положення. Коментар ясно показує, що стаття 5 застосовується лише до поведінки утворень, «уповноважених відповідно до внутрішнього законодавства здійснювати елементи державної влади». У цьому полягає їхня відмінність від утворень, діючих, якщо

розглядати їхній випадок у більш загальному вигляді, під управлінням і контролем держави.

У цьому разі, щоб до приватних військових та охоронних компаній можна було застосувати це правило і притягнути державу, що направляє, до відповідальності, необхідно встановити: факт виконання співробітниками компаній елементів державної влади, факт наділення їх такими повноваженнями державою. При цьому співробітники приватних військових та охоронних компаній повинні діяти не з особистої вигоди, а з метою виконання завдань у межах повноважень.

Відносини, що виникли між приватною військовою та охоронною компанією та направляючою державою, оформляються контрактом, процедура укладання якого регулюється національним законодавством [77]. Держава видає приватній військовій та охоронній компанії спеціальні ліцензії, що діють як декларація про здійснення діяльності. Крім того, компанії підзвітні направляючій державі у зв'язку з виконанням контракту, оскільки відповідальні за виконання послуг. Контроль за виконанням зазвичай покладається на уповноважені органи направляючої держави

Наявності контракту між державою та компанією, очевидно, недостатньо само по собі для того, щоб остання опинилася у сфері застосування даного положення. При цьому немає ясності щодо того, наскільки конкретним має бути внутрішнє законодавство. Чи повинні бути конкретно вказані делеговані функції та порядок їх виконання? Чи має бути названа конкретна компанія або достатньо встановити критерії, яким повинні задовольняти компанії для того, щоб їм було дозволено здійснювати відповідну діяльність? Тут все ще залишаються питання.

Враховуючи поширену практику держав, приватні військові та охоронні компанії формально не включаються до складу збройних сил, проте *de facto* на співробітників може поширюватися положення п. 2 ч. «А» ст. 4 Третьої Женевської конвенції 1949 р., якщо вони відповідають умовам, переліченим у статті: «...мають на чолі особу, відповідальну за своїх

підлеглих; мають певний і виразно видимий здалеку відмінний знак; відкрито носять зброю; дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни» [38].

Нарешті, останньою підставою для атрибуції відповідальності є проект статті 8, що стосується поведінки під керівництвом і контролем держави і закріплює положення наступного формулювання: «Поведінка особи чи групи осіб розглядається як діяння держави з міжнародного права, якщо ця особа чи група осіб фактично діє за вказівками чи під керівництвом або контролем цієї держави при здійсненні такої поведінки»

На перший погляд і це положення здається застосовним до становища багатьох приватних військових та охоронних компаній, оскільки за умови, що контракт буде достатньо деталізованим, він зможе розглядатися як свого роду «вказівки» або як достатня підстава для того, щоб поставити компанію «під управління та контроль» направляючої держави. Однак, як і у випадку зі статтею 5, уважніше прочитання показує, що сфера застосування цього положення дуже вузька.

З його формулювання («при здійсненні такої поведінки») та з Коментаря ясно, що дане положення не охоплює протиправні діяння, вчинені в той час, коли компанія діє за вказівками та під контролем держави. Навпаки, «вказівки, керівництво та контроль повинні ставитися до поведінки, яка, як передбачається, складає міжнародне протиправне діяння».

Відповідно до проекту статті 8 відповідальність держави виникає тільки у тому випадку, якщо вона дала вказівку компанії порушувати міжнародне гуманітарне право, але не тоді, коли вона найняла приватну військову та охоронну компанію для здійснення законної діяльності, а співробітники компанії в ході виконання контракту вчинили протиправні дії.

Встановити, чи діяла фактично приватна військова та охоронна компанія за вказівками держави, можливо через наявність контракту, укладеного між державою і самою компанією. Якщо в контрактах міститься інформація про характер послуги, дано інструкції, пов'язані з її виконанням, то поведінка компанії може бути присвоєна державі, яка уклала контракт.

Складніше довести безпосередній контроль та керівництво держави щодо приватних військових та охоронних компаній. Зокрема, у справі «Нікарагуа проти США» суд ухвалив, що США несуть відповідальність за планування, керівництво та підтримку «контрас» [60]. Крім того, Міжнародний суд зазначив, що, незважаючи на «широку фінансову та іншу підтримку», повного контролю над «контрасом» США не здійснювали, щоб можна було вважати, що «контраси» діяли від їхнього імені. Загальна залежність та підтримка не є підставами для присвоєння поведінки державі, що є справедливим і для випадків з приватними військовими та охоронними компаніями, які фінансуються та направляються державою для виконання послуг у зону збройного конфлікту.

Істотною є та обставина, що саме спрямовуюча держава вибирає ту компанію, яка найбільш повно відповідає критеріям, що висуваються, для виконання постановленого завдання, і укладає з нею контракт. Таким чином, держава, що направляє, контролює процес найму компанії, відбору кваліфікованих співробітників, які володіють необхідними знаннями і навичками.

Міжнародне право не забороняє державам використання приватних військових та охоронних компаній у збройних конфліктах, проте деякі держави використовують їх у спробі уникнути міжнародно-правової відповідальності.

У проекті статті 7 викладається загальна позиція, згідно з якою держава несе відповідальність за всі порушення міжнародного права, вчинені його органами або особами, уповноваженими здійснювати елементи державної влади, коли вони виступають в офіційній якості, у тому числі коли вони діють *ultra vires*. Однак така загальна відповідальність не виникає у зв'язку з діями *ultra vires*, вчиненими особами, які діють за вказівками, під керуванням та контролем держави.

До прийняття Проекту статей про відповідальність держав 2001 року суди виносили рішення про міжнародно-правову відповідальність держави за

дії приватних осіб, які перебувають під її ефективним контролем. У справі «Zafiro» суд ухвалив, що США несе міжнародно-правову відповідальність за дії членів цивільного екіпажу приватного корабля, який використовувався як судно, яке постачало інші судна, в іспано-американській війні [73]. Ухвалюючи таке рішення, суд акцентував увагу на наявності зв'язку підпорядкування цивільного персоналу та капітана судна військово-морському офіцеру США, який, перебуваючи на борту, контролював їхні дії.

Держава, що бореться з повстанцями на своїй території, може найняти іноземну чи вітчизняну приватну військову та охоронну організацію. У цьому разі діятимуть положення Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій 1949 року. Слід зазначити, що якщо іноземна держава посилає приватні військові та охоронні компанії для надання підтримки повстанцям, а не державі у ситуації неміжнародного збройного конфлікту, така дія може розглядатися як втручання у внутрішні справи цієї держави.

У світлі вище викладеного стає зрозуміло, відповідальність держави аж ніяк не настає автоматично у разі порушень міжнародного гуманітарного права співробітниками найнятої ним компанії. Однак ситуації, в яких дії підрядників не можуть бути приписані державі, все одно можуть мати наслідком пряму відповідальність держави за їх правопорушення. Ця відповідальність може виникнути тому, що держава не виконала своїх зобов'язань з міжнародного гуманітарного права або не вжила необхідних заходів для забезпечення їх дотримання.

Нарешті, як і у випадку з індивідуальною кримінальною відповідальністю за військові злочини, така відповідальність держав чітко зафіксована у праві, але нерідко виявляється важко застосовною на практиці. Подібні справи рідко розглядаються в міжнародних трибуналах, зокрема тому, що важко знайти суд, наділений необхідною юрисдикцією, а розгляду справ у національних судах нерідко заважають посилення на суверенний імунітет і нездійснений характер міжнародного гуманітарного права в деяких країнах.

Охороняючи дипломатичний корпус в Іраку у вересні 2007 р., співробітники відомої американської компанії Blackwater убили 17 та поранили 20 цивільних осіб у діловому центрі Багдаду [52]. У грудні 2008 р. федеральний суд США виніс вирок стосовно п'яťох підрядників Blackwater за звинуваченням у ненавмисному вбивстві та замаху на нього [79]. У травні 2008 р. четверо колишніх ув'язнених іракської в'язниці Абу-Грейб звернулися до суду США, звинувачуючи співробітників компаній CACI і L-3 Communications у тортурах і нелюдському відношенні, яке принижує гідність людини [43]. Однак суд відхилив позови, посилаючись на виконання приватними особами умов федерального контракту, укладеного з урядом США. Наведені приклади непоодинокі в практиці приватних військових та охоронних компаній. Порушення прав людини допускалися співробітниками неодноразово на території колишньої Югославії під час збройного конфлікту у Сьєрра-Леоні, Анголі, Колумбії, Чилі та інших країнах. Проте досі відповідальності за скоєне не понесла жодна держава.

Більше того, слід відмітити, що Проект статей про відповідальність країн за міжнародно-протиправні дії 2001 року, Проект статей про відповідальність міжнародних організацій 2006 року не містять вичерпних заходів щодо притягнення до відповідальності країн за дії організацій, які входять у державну структуру. При цьому нічого не заважає особам, які представляють інтереси держави юридично оформити договір з приватною військовою компанією на фізичну або юридичну особу, переводячи відносини з державного рівня на рівень компаній.

Численні злочини, скоєні співробітниками американських компаній Blackwater, Dyn-Corp, CACI, які не були притягнуті до кримінальної відповідальності, свідчать про бездіяльність США [45]. Відповідальність держави настає у тому випадку, коли поведінка суб'єкта не відповідає тому, що вимагається від нього за відповідним зобов'язанням договірного або звичаєво-правового характеру. Так, при наймі приватних військових компаній направляюча держава повинна дотримуватися положень

Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців, якщо є учасником цієї Конвенції. Крім того, на направляючій державі лежить обов'язок, що випливає із положень ст. 1 загальної всім Женевським конвенціям 1949 року.

З огляду на ст. 48 Другої Женевської конвенції 1949 року, ст. 144 Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава має як у мирний, так і у воєнний час більш «широко» інтерпретувати текст Конвенції, «включити її вивчення до навчальних програм військової і, якщо можливо, громадянської освіти для того, щоб з її принципами було ознайомлено все населення в цілому і, зокрема, Збройні сили, що борються, санітарний персонал і священнослужителі» [34, с. 56]. Таким чином, держава, що направляє, може нести відповідальність за якість підготовки співробітників приватних військових та охоронних компаній, які беруть участь у збройному конфлікті.

У силу положень Женевських конвенцій 1949 року держави зобов'язані вживати заходів для припинення будь-яких дій, що порушують Конвенцію, для розшуку та здійснення правосуддя. Якщо держава направляє приватні військові та охоронні компанії для надання допомоги або сприяння іншій державі з метою полегшення скоєння міжнародно-протиправного діяння цією державою, то направляюча держава нестиме відповідальність у тій частині, в якій її власна поведінка спровокувала настання міжнародно-протиправного діяння. Вимога ст. 16 проекту Статей про відповідальність держав стосується встановлення факту поінформованості направляючої держави про протиправність вчиненого діяння, і наявність порушення взятих міжнародно-правових зобов'язань. Ця норма є актуальною у випадках, коли держава надає допомогу та сприяння у постачанні зброї іншій державі з метою обходу санкцій, накладених Радою Безпеки ООН. У 1991 р. Резолюцією Ради Безпеки ООН було накладено ембарго на постачання озброєння до Югославії, в обхід якого Хорватія звернулася за допомогою до США, які на виконання прохання направили озброєних співробітників компанії MPRI

[53]. Підрядники при взаємодії з хорватськими військовослужбовцями розробили план наступу проти сербських військ у Крайні.

Направляюча держава у разі скоєння міжнародно-протиправного діяння не підлягає відповідальності у разі обставин, що виключають протиправність діяння, яке порушує міжнародне зобов'язання. До таких належать: згода, контрзаходи, самооборона, форс-мажор, стан потреби. Проте ніщо не виключає протиправність досконалого діяння держави, якщо вона відповідає зобов'язанню, що є похідним з імперативної норми загального міжнародного права. При направленні приватних військових компаній на територію іноземної держави направляюча держава повинна неухильно дотримуватись загальних принципів міжнародного права, а також взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Одностороннє спрямування без згоди іншої держави неприпустиме [77].

Слід відмітити, що на додаток до потенційної відповідальності держави порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені співробітниками приватних військових та охоронних компаній, найнятих державами, можуть стати підставою для притягнення до відповідальності командирів збройних сил та посадових осіб держави на підставі відповідальності начальника. За умови, що дії підлеглих належним чином контролюються (при цьому необхідно нагадати, що відповідальність, як правило, обмежується безпосередніми начальниками, що несуть особисту відповідальність за підлеглих, які перебувають під їх контролем), відповідальність теоретично може виникнути як для військового командира, якщо компанія була найнята для надання допомоги збройним силам, так і для цивільної посадової особи держави в інших ситуаціях. Однак, за винятком випадків, коли співробітники приватних військових та охоронних компаній можуть розглядатися як особовий склад збройних сил і відповідальність командира виникає звичайним шляхом, персонал приватних військових та охоронних компаній найчастіше отримує інструкції від менеджерів компанії, а не від військовослужбовців або офіцерів збройних сил держави, яка їх

найняла. До того ж, обов'язок підтримувати дисципліну серед своїх співробітників, як правило, покладається на компанії. Тому малоімовірна ситуація, в якій представники держави здійснювали б над діями співробітників приватних військових та охоронних компаній контроль, достатній для виникнення відповідальності начальника.

Отже, питання відповідальності направляючих країн за дії, вчинені приватними військовими компаніями, актуальне і торкається життєво важливих інтересів держави й світової спільноти. Делегування державних функцій приватним компаніям, направлення їх до участі у збройному конфлікті на територію іноземної держави або виконання миротворчої місії ООН вимагає розробки ефективного механізму контролю над діяльністю підприємств. Звичаєве міжнародне право дозволяє залучати спрямовуючу державу до міжнародно-правової відповідальності за скоєння міжнародно-протиправного діяння у разі, якщо поведінку спрямованих нею приватних військових та охоронних компаній можна присвоїти цій державі. Можливість присвоєння поведінки компаній має вирішуватись у кожному конкретному випадку. Єдиного правила, згідно з яким направляючій державі може бути присвоєно поведінку приватної військової та охоронної компанії, немає, оскільки багато залежить від регулювання їхньої діяльності зі сторони внутрішньодержавного права. Водночас наявність фактичного зв'язку направляючої держави та приватної військової та охоронної компанії, активна роль направляючої держави при виборі конкретної компанії, постачання працівників обраної компанії необхідними інструкціями у зв'язку з участю у збройному конфлікті свідчать про необхідність притягнення направляючої держави до міжнародно-правової відповідальності за порушення, скоєні приватними військовими та охоронними компаніями та їх співробітниками.

3.2. Відповідальність приймаючої країни за діяльність приватних військових та охоронних компаній

Приймаюча країна несе відповідальність за діяльність приватних військових та охоронних компаній на своїй території. Вона зобов'язана стежити в межах своєї юрисдикції за дотриманням співробітниками приватних військових та охоронних компаній прав людини та у разі їх порушення забезпечувати ефективне розслідування та покарання [35].

Держави, на території яких діють приватні військові та охоронні компанії, не обов'язково їх найняли. Вони можуть «приймати» приватні військові та охоронні компанії, найняті іншими «клієнтами». Наприклад, в Іраку певний час працювали компанії, найняті США, тобто не стороною в конфлікті, а третіми державами, не залученими до військових дій, приватними компаніями, міжурядовими та неурядовими організаціями. Такі держави, що приймають, особливо зацікавлені в здійсненні контролю над цими нерідко озброєними акторами, які діють на їх території.

Женевські конвенції вимагають, щоб держави вживали необхідних заходів для припинення будь-яких дій, що порушують Конвенцію, для розшуку, надання своїм судам або екстрадиції осіб, підозрюваних у скоєнні серйозних порушень. Цей обов'язок стосується всіх осіб і *fortiori* осіб, найнятих державою. Тому держави повинні забезпечити наявність відповідних механізмів та необхідного законодавства для того, щоб проводити розслідування і, якщо на те будуть підстави, піддавати судовому переслідуванню співробітників найнятих ними приватних військових та охоронних компаній за будь-які скоєні ними серйозні порушення міжнародного гуманітарного права.

Виходячи з цього, всі держави зобов'язані розшукувати, передавати суду і видавати осіб, підозрюваних у скоєнні військових злочинів. Тому на всі держави покладається і обов'язок передавати суду співробітників приватних військових та охоронних компаній, які, ймовірно, вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Очевидно, що відповідні справи доцільніше розглядати в одних державах, ніж в інших

через наявність у перших зв'язку з порушенням. Серед них насамперед можна назвати держави, в межах яких мали місце певні протиправні діяння; держави цивільної приналежності постраждалих або держави, де вони перебувають; держави цивільної власності передбачуваних правопорушників; а також, можливо, держави за належністю приватної військової та охоронної компанії, службовцями якої вони є [57]. За умови, що їхні суди мають досить широку базу для здійснення своєї юрисдикції, ніщо не перешкоджає проведенню судових процесів іншими державами.

Згідно зі статтею 1, спільною для всіх Женевських конвенцій, держави-члени взяли на себе зобов'язання дотримуватися та змушувати дотримуватись міжнародного гуманітарного права. Цей аспект «примушувати дотримуватися» цього становища тлумачився широко. Він, природно, вимагає від держав вжиття заходів для забезпечення дотримання цього права збройними силами та всіма особами, що діють від імені цих держав. Це положення також розумілося і як обов'язок усіх держав намагатися вплинути на поведінку всіх сторін у збройному конфлікті, щоб сприяти дотриманню норм права.

У договорах не уточнюється, як повинен виконуватися обов'язок «примушувати дотримуватися». Найбільш поширений підхід полягає в тому, що держави, не залучені до збройного конфлікту, повинні робити кроки дипломатичними каналами, щоб нагадати воюючим про їхні обов'язки. Однак, існує й багато інших можливостей.

Один із можливих варіантів для держав, на території яких діють приватні військові та охоронні компанії, тобто на території приймаючих держав, може полягати у прийнятті будь-якого регламентуючого документа. Крім сприяння дотриманню міжнародного гуманітарного права за допомогою включення до контракту, наприклад, положення про підготовку персоналу, такий підхід дозволив би державам вирішувати низку інших проблем, що постають у зв'язку з діяльністю приватних військових та

охоронних компаній, таких як недолік прозорості та встановлення чітких обмежень на види діяльності, якими може займатись приватний сектор.

Можна було б навести багато інших прикладів. Однак, вже і з цього стає зрозуміло, що регламентування на національному рівні – рішення, на користь якого висловлюються багато вчених-міжнародників.

Нині тільки деякі країни мають нормативно-правову базу, що регламентує діяльність приватних військових та охоронних компаній. Це, зокрема, США, Сьєрра Леоне, Ірак, Афганістан та деякі інші. Простіше кажучи, нормативно закріплена система може змусити компанії, які бажають надавати охоронні або військові послуги, отримати на це ліцензію. Для цього компанія повинна відповідати певним критеріям і, щоб забезпечити дотримання міжнародного гуманітарного права, задовольняти вимоги щодо перевірки співробітників, їх підготовки з міжнародного гуманітарного права, прийняти постійно діючі інструкції та правила застосування сили, що відповідають обов'язкам з цього права, встановити внутрішні розслідування передбачуваних правопорушень та передавати результати компетентним властям для подальшого розслідування.

Безумовно, нормативно-правова база повинна охоплювати безліч інших аспектів діяльності приватних військових та охоронних організацій, у тому числі, види діяльності, які можуть бути довірені приватному сектору, та типи зброї, які можуть використовуватися ним. Можливі одноразова видача ліцензії на ведення певної діяльності або дозвіл на кожен контракт або повідомлення та реєстрація всіх співробітників. Нарешті, держава, на території якої діють приватні військові та охоронні компанії, може ввести в дію механізми нагляду за діяльністю компаній, а також санкції за роботу без ліцензії або порушення останньої (вилучення ліцензії, розрив контракту, накладення штрафу або кримінальні санкції). Для цілей прозорості можна передбачити щорічне подання парламенту звіту про імплементацію нормативно-правової бази.

Також у межах нашого дослідження вважаємо за необхідне коротко окреслити й відповідальність держав, на території яких зареєстровані приватні військові та охоронні компанії.

Держави, на території яких зареєстровані або діють приватні військові та охоронні компанії, можуть в першу чергу вплинути на методи їх роботи.

Одним із способів встановлення контролю за діяльністю таких компаній з боку держав, на території яких вони зареєстровані чи діють, є запровадження системи регулювання та ліцензування. Основними складовими системи регулювання на національному рівні можуть бути такі елементи:

1. Запровадження заборони на певну діяльність (наприклад, пряма участь у бойових діях у випадках, коли компанії не є частиною збройних сил країни).

2. Запровадження ліцензій на діяльність приватних військових та охоронних компаній, які мали б на увазі відповідність компаній певним критеріям, включаючи вимоги про те, що приватні військові та охоронні компанії повинні забезпечити:

- підготовку своїх співробітників у галузі міжнародного гуманітарного права;

- стандартизацію заходів щодо підготовки операцій та правил застосування сили відповідно до норм та принципів міжнародного гуманітарного права;

- запровадження системи дисциплінарних стягнень;

- дотримання вимог авторизації кожного контракту, залежно від природи передбачуваної діяльності та ситуації в країні, де здійснюють свою діяльність приватні військові та охоронні компанії, та введення санкцій за провадження діяльності без ліцензії або за її порушення (відкликання ліцензії, кримінальні санкції) [49].

Доповненням до такої системи регулювання має стати ефективна система притягнення до відповідальності тих, хто звинувачується у скоєнні порушень міжнародного гуманітарного права.

Зважаючи на вище викладене, національна нормативно-правова база держави реєстрації приватної військової та охоронної компанії повинна також дозволити державі здійснювати певний контроль та нагляд за діяльністю її компаній за кордоном. ПАР була першою державою, яка прийняла спеціальний закон про діяльність її компаній і громадян за кордоном. Дуже небагато країн вирішують питання надання військових та охоронних послуг за кордоном в рамках законодавства про контроль над експортом озброєнь. Великобританія, що є державою реєстрації великої кількості приватних військових та охоронних компаній, у свій час розглядала можливість прийняття подібної нормативно-правової бази.

Базові елементи нормативно-правової бази повинні включати вимогу ліцензії на ведення певної діяльності, яка видавалася б тільки компаніям, що задовольняють стандартам, аналогічним тим, які розглядалися для держав, на території яких діють приватні військові та охоронні компанії, у тому числі й у плані сприяння дотриманню міжнародного гуманітарного права. На додаток до цього, слід закріпити вимогу для приватних військових та охоронних компаній щодо отримання схвалення на кожну операцію. Критерії видачі або невидачі дозволу могли б бути аналогічними тим, які регулюють передачу зброї, і включати, зокрема, оцінку того, чи не позначиться негативно дана операція на дотриманні міжнародного гуманітарного права.

Нормативно-правова база може включати заборону на ведення певних видів діяльності (наприклад, безпосередня участь у військових діях) і встановлювати санкції за роботу без необхідних дозволів або порушення останніх. Подання щорічних звітів парламенту про імплементацію нормативно-правової бази також можливе в державах реєстрації приватних військових та охоронних компаній.

Розробка основних елементів нормативно-правової бази не викликає особливих складнощів. Проблема полягає в моніторингу її дотримання на практиці, оскільки надання послуг з визначення відбувається за кордоном і, на відміну від експорту зброї, не пов'язана з фізичним переміщенням товарів, яке контролюється митницею. Тому для успішного функціонування системи потрібні контакти та співробітництво з владою країни, де здійснюється діяльність компаній.

Національне регулювання може бути доповнене аналогічною системою на регіональному рівні. Перевага такого підходу полягала б, зокрема, у тому, що поставило б регіональних партнерів у однакове становище. Можливість запровадження регіонального регулювання Європейським Союзом обговорювалася в академічних колах, а можливо, і посадовими особами Союзу, але публічно це питання не порушувалося.

Крім цього, як свідчить світова практика, національним законодавством кожної країни можуть встановлюватись особливі вимоги до діяльності приватних військових та охоронних компаній та їх співробітників, порушення яких призводить до притягнення останніх до відповідальності.

У багатьох країнах прийнято законодавство, яке вимагає від приватних охоронців носити уніформу, яку можна легко відрізнити від уніформи армії та поліції: наприклад, це стосується Китаю та Об'єднаних Арабських Еміратів.

Панама забороняє членам поліції і судової поліції виконувати будь-які функції або грати будь-яку роль у приватному воєнному та охоронному агентстві.

Законодавство Мексики про приватні військові та охоронні компанії також зазначає, що активним членам будь-якої державної установи чи збройних сил забороняється брати будь-яку роль, або в керівництві, або в адміністрації або як оперативний персонал приватної охоронної компанії [62]. Те ж саме стосується будь-кого, кого було звільнено будь-якою

державною установою чи збройними силами за дисциплінарні порушення чи корупцію, або кого було засуджено за навмисний злочин.

Гватемала не лише забороняє активним членам поліції та збройних сил мати будь-яку роль у приватних охоронних компаніях, а також поширює заборону на міністерства, відповідальні за безпеку, та будь-які інші установи, задіяні в охороні. Крім того, ці особи повинні почекати 4 роки після звільнення з посади громадської безпеки, перш ніж бути залученими до приватних військових та охоронних компаній.

Деякі країни, наприклад Буркіна-Фасо, вимагають, щоб приватні охоронні компанії чітко зазначали свій приватний характер, щоб уникнути плутанини між їх діяльністю та громадською безпекою.

У Перу положення про приватні охоронні служби прямо забороняє наймати чи навчати найманців або персонал, який займається діяльністю такого ж чи подібного характеру. Ця заборона має на меті уникнути порушення договорів і чинних міжнародних угод. Крім того, тут було законодавчо закріплене визначення найманства зі статті 1 Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців.

Отже, приймаюча країна несе відповідальність за діяльність приватних військових та охоронних компаній на своїй території. Вона зобов'язана стежити в межах своєї юрисдикції за дотриманням співробітниками приватних військових та охоронних компаній прав людини та у разі їх порушення забезпечувати ефективне розслідування та покарання.

Висновки до третього розділу

1. Питання відповідальності направляючих країн за дії, вчинені приватними військовими компаніями, актуальне і торкається життєво важливих інтересів держави й світової спільноти. Делегування державних функцій приватним компаніям, направлення їх до участі у збройному

конфлікті на територію іноземної держави або виконання миротворчої місії ООН вимагає розробки ефективного механізму контролю над діяльністю підприємств. Звичаєве міжнародне право дозволяє залучати спрямовуючу державу до міжнародно-правової відповідальності за скоєння міжнародно-протиправного діяння у разі, якщо поведінку спрямованих нею приватних військових та охоронних компаній можна присвоїти цій державі. Можливість присвоєння поведінки компаній має вирішуватись у кожному конкретному випадку. Єдиного правила, згідно з яким направляючій державі може бути присвоєно поведінку приватної військової та охоронної компанії, немає, оскільки багато залежить від регулювання їхньої діяльності зі сторони внутрішньодержавного права. Водночас наявність фактичного зв'язку направляючої держави та приватної військової та охоронної компанії, активна роль направляючої держави при виборі конкретної компанії, постачання працівників обраної компанії необхідними інструкціями у зв'язку з участю у збройному конфлікті свідчать про необхідність притягнення направляючої держави до міжнародно-правової відповідальності за порушення, скоєні приватними військовими та охоронними компаніями та їх співробітниками.

2. Приймаюча країна несе відповідальність за діяльність приватних військових та охоронних компаній на своїй території. Вона зобов'язана стежити в межах своєї юрисдикції за дотриманням співробітниками приватних військових та охоронних компаній прав людини та у разі їх порушення забезпечувати ефективне розслідування та покарання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у процесі роботи над дослідженням ми досягли поставлених мети та завдань, в результаті чого прийшли до наступних висновків:

1. Історія розвитку приватних військових та охоронних компаній є достатньо тривалою, однак сучасного вигляду приватні військові та охоронні компанії набули тільки у ХХ столітті. Сьогодні міжнародна система переживає величезне зростання кількості приватних військових та охоронних компаній, які діють на міжнародній арені. У всіх відношеннях вони є глобальними акторами, які діють на кожному континенті. Спочатку вони надавали досить вузький спектр послуг, який з часом набув значного розширення і сьогодні охоплює десятки напрямів діяльності. У сучасних умовах дані організації є дуже ефективними, мобільними та універсальними інструментами вирішення певних завдань. Таким чином, історія приватних військових компаній не закінчена і продовжує розвиватися та еволюціонувати на світовій арені.

2. Приватні військові та охоронні компанії – це військово-політичний феномен ХХІ ст., який є серйозним викликом міжнародного права. ПВОК швидко посіли особливе місце у сучасній військово-політичній сфері, стратегіях та практиці. Цей та багато інших фактів говорять про пряму зацікавленість держав у існуванні таких компаній та такого бізнесу. На сучасному етапі державам, в першу чергу західним, які в основному і є державами походження таких компаній, вкрай зручно використовувати ПВОК не тільки з економічної точки зору, але з метою збереження своєї політичної репутації, наприклад, як спосіб не використовувати збройні сили безпосередньо для скорочення втрат. Крім того, ПВОК – це не в останню чергу зручний інструмент для непрямого просування національних інтересів по всьому світу.

3. Станом на сьогоднішній день зберігається проблема невизначеності правового статусу ПВОК як на міжнародному, так і на національному рівні, оскільки деякі аспекти діяльності цих організацій (надання послуг у галузі безпеки та військових інструкторів) не суперечать нормам міжнародного права, тоді як інші (набір бійців для активного військового втручання у збройні конфлікти) порушують його. Правова невизначеність статусу ПВОК, відсутність механізму моніторингу за їх діяльністю може спричинити низку негативних наслідків. Зокрема, зловживання співробітниками ПВОК своїми повноваженнями, зокрема правом на застосування зброї, що може призвести до жертв серед цивільного населення та порушень прав людини. З огляду на це, вважаємо, що питання встановлення правового статусу ПВОК та їх співробітників – це, зважаючи на широке поширення діяльності приватних військово-охоронних структур у нинішніх умовах, пріоритетне завдання як кожної окремої країни, так і міжнародної спільноти.

4. Питання необхідності прийняття міжнародно-правового документу, який регулював би всі питання, пов'язані з приватними військовими та охоронними компаніями все ще залишається відкритим, адже на сьогоднішній день такого загальновизнаного міжнародно-правового документа немає, а Документ Монтре та Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній – це виключно норми «м'якого права». Проводилася робота над створенням спеціальної Конвенції ООН, присвяченої регулюванню діяльності приватних військових та охоронних компаній, проте на даний момент вона не прийнята. Хоч розглянуті вище документи не мають обов'язкової юридичної сили, вони несуть високий потенціал використання їх у майбутньому як своєрідної бази розробки юридично обов'язкових нормативно-правових актів. Обов'язкова міжнародна нормативна база є необхідною та корисною для запобігання порушенням гуманітарного права та прав людини та зловживанням за участю приватних військових і охоронних компаній. Проте положень вище зазначених документів на сьогоднішній день не достатньо, адже адекватне вирішення

проблеми регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній потребує прийняття такого ефективного міжнародного документу, який зробив би діяльність цих компаній більш прозорою та підзвітною, регламентував би наявні прогалини в Документі Мотре та Міжнародному кодексі поведінки приватних охоронних компаній. Крім цього, важливо регламентувати відповідальність приватних військових та охоронних компаній, а також розробити дієвий механізм притягнення їх до відповідальності.

5. Питання відповідальності направляючих країн за дії, вчинені приватними військовими компаніями, актуальне і торкається життєво важливих інтересів держави й світової спільноти. Делегування державних функцій приватним компаніям, направлення їх до участі у збройному конфлікті на територію іноземної держави або виконання миротворчої місії ООН вимагає розробки ефективного механізму контролю над діяльністю підприємств. Звичаєве міжнародне право дозволяє залучати спрямовуючу державу до міжнародно-правової відповідальності за скоєння міжнародно-протиправного діяння у разі, якщо поведінку спрямованих нею приватних військових та охоронних компаній можна присвоїти цій державі. Можливість присвоєння поведінки компаній має вирішуватись у кожному конкретному випадку. Єдиного правила, згідно з яким направляючій державі може бути присвоєно поведінку приватної військової та охоронної компанії, немає, оскільки багато залежить від регулювання їхньої діяльності зі сторони внутрішньодержавного права. Водночас наявність фактичного зв'язку направляючої держави та приватної військової та охоронної компанії, активна роль направляючої держави при виборі конкретної компанії, постачання працівників обраної компанії необхідними інструкціями у зв'язку з участю у збройному конфлікті свідчать про необхідність притягнення направляючої держави до міжнародно-правової відповідальності за порушення, скоєні приватними військовими та охоронними компаніями та їх співробітниками.

6. Приймаюча країна несе відповідальність за діяльність приватних військових та охоронних компаній на своїй території. Вона зобов'язана стежити в межах своєї юрисдикції за дотриманням співробітниками приватних військових та охоронних компаній прав людини та у разі їх порушення забезпечувати ефективне розслідування та покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов С.М. Міжнародний досвід та особливості функціонування приватних військових компаній: ретроспективний аналіз. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 40. С. 125-128.
2. Буряковська К. Зобов'язання приватних охоронних і військових компаній у сфері прав людини: огляд сучасної правової рамки та практик. *Філософія права і загальна теорія права*, 2021. №1. С. 262-278.
3. Горovenko В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*, 2013. №3. С. 32-39.
4. Горovenko В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Ukrainian Military Pages*. 2015. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/11/private-military-companies.html>. (дата звернення: 06.10.2023).
5. Громовенко К. В. Розвиток доктрини міжнародного права про міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 122-134.
6. Громовенко К.В. Кодифікація норм про приватні військові та охоронні компанії у міжнародному праві. *Актуальні проблеми політики*, 2012. №46. С. 118-125.
7. Громовенко К.В. Міжнародно-правова регламентація діяльності приватних військових та охоронних підприємств під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 233-236.
8. Дахно О. Перспективи створення та розвитку приватних військових компаній в Україні. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*, 2020. №3(2). С. 110-118.
9. Дахно О. Світовий досвід створення та розвитку приватних військових компаній як інструмента реалізації національних інтересів.

Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 2020. Т. 12. №2. С. 61-68.

10. Дахно О. Ю., Радзієвський Р. М. Світовий досвід створення та розвитку приватних військових компаній як інструменту реалізації національних інтересів. *Сучасні проблеми забезпечення національної безпеки держави: тези III Міжнародної науково-практичної конференції (26 листопада 2020 року)*. Київ: Інститут УДО України КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 236-238.

11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Міжнародний документ від 08.06.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення: 26.10.2023).

12. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Конвенція ООН від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення: 06.10.2023).

13. Житник О. М. Дивергенція монополії насильства в умовах глобальних трансформацій у військовій сфері: державно-управлінський аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія: Державне управління*, 2018. №29 (68). С. 90-97.

14. Івасечко О.Я., Бондар Д.А. Міжнародний досвід діяльності приватних військових компаній у збройних конфліктах. *Регіональні студії*, 2023. С. 103-107.

15. Калетнік В.В., Костюк І.А., Возний О.О. Приватні військові компанії як асиметричний потенціал стримування противника. *Системи озброєння і військова техніка*, 2021. № 2(66). С. 144-53.

16. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*, 2021. С. 12-17.

17. Кириченко С.О. Армії найманців. Перспективи розвитку приватних армій. Солдати удачі (перша частина). *Оборонний вісник*. 2020. №2. С. 8-15.
18. Кириченко С.О. Армії найманців. Перспективи розвитку приватних армій. Солдати удачі (друга частина). *Оборонний вісник*. 2020. №3. С. 12-19.
19. Ковальський О. В. Залучення приватних військових та охоронних компаній: проблеми міжнародно-правового регулювання. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 108-111.
20. Кохан Г. Л. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Вчені записки*, 2020. С. 190-201.
21. Мак'явелі Н. Державець. Фоліо, 2019. 121 с.
22. Миц П. Приватні військові компанії: історичні і правові аспекти функціонування. 2017. С. 88-92.
23. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Міжнародний документ від 04.12.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text. (дата звернення: 06.10.2023).
24. Невзоров І. Л. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Збірник наукових статей і тез доповідей на науково-практичній конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку у Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 212-214.
25. Невзоров І.Л., Хотенець П.В. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 212-214.

26. Посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Женева, 2016. 72 с.

27. Приватні військові компанії та їх роль у сучасних регіональних конфліктах. Виступ представника Міністерства оборони України генерал-майора Вадима Скібіцького на 949-му засіданні Форуму ОБСЄ з безпеки співробітництва, 17 червня 2020 року. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sll663tpmBkJ:https://viena.mfa.gov.ua/en/news/vistup-na-temu-privatni-vijskovi-kompaniyi-ta-yih-rol-u-suchasnih-regionalnih-konfliktah&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. (дата звернення: 04.10.2023).

28. Репешко П.І. Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2009. № 109. С. 102-104.

29. Санжаревський О., Байда Н., Стемпіцький А. Приватні військові компанії: міжнародний досвід та перспективи для України. *Слов'янський світ і Україна*, 2021. С. 414-421.

30. Семенюк Ю.В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. 2020. № 2. С. 230-234.

31. Стрижак І. В., Філянніна Л.А. Приватні військові компанії: феномен військової політики ХХІ століття. *Порівняльно-аналітичне право–електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2019. №6. С. 514-517.

32. Топчий В. Праця Ксенофонта Афінського «Анабасис» як основне джерело з історії грецьких найманців на території Персії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці*. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023., С. 37-39.

33. Чому Україна не може залучати бійців з приватних військових компаній для війни проти РФ: пояснення експерта. ТСН. 2022. URL: <https://tsn.ua/ato/chomu-ukrayina-ne-mozhe-zaluchati-biyciv-z-privatnih-viyskovih-kompaniy-dlya-viyni-proti-rf-poyasnennya-eksperta-2158834.html>.

(дата звернення: 04.10.2023).

34. Aspremont J., Nollkaemper A., Plakokefalos I. Sharing responsibility between non-state actors and states in international law: introduction. *Netherlands International Law Review*, 2015. №62. Pp. 49-67.

35. Bakker C. Private military and security companies: positive human rights obligations of the host state. 2009. URL: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/12982>. (дата звернення: 26.10.2023).

36. Buzatu A. M., Buckland B. S. Private military & security companies: Future challenges in security governance. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. 2015. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/126604/PMSC.pdf>. (дата звернення: 26.10.2023).

37. Collins P. Private military security companies: addressing accountability—a suggested model for control. *The Politics of International Criminal Law*. 2020. Pp. 279-313.

38. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-4/commentary/2020?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries>.

(дата звернення: 26.10.2023).

39. Council of the European Union. EU Council Doc. 8628/14 EU Concept for Contractor Support to EU-led Military Operations. Brussels, 7 April 2014. URL:

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%208628%202014%20INIT/EN/pdf>. (дата звернення: 06.10.2023).

40. Draft articles on the responsibility of international organizations, with commentaries. 2006. URL:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf.

(дата звернення: 26.10.2023).

41. Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) for consideration and action by the Human Rights Council / prepared by the Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination. UN. Human Rights Council. 2011. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/707162?ln=ru#record-files-collapse-header>.

(дата звернення: 06.10.2023).

42. Evan A. 6 Legendary Mercenary Armies From History. *History*, 2023. URL: <https://www.history.com/news/6-legendary-mercenary-armies-from-history>.

(дата звернення: 04.10.2023).

43. Former Abu Ghraib Prisoner Accuses CACI, L-3 of Torture in Suit. 2008. URL: <https://www.bhrrc.org/ar/%D8%A3%D8%AD%D8%AF%D8%AB-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/former-abu-ghraib-prisoner-accuses-caci-l-3-of-torture-in-suit/>. (дата звернення:

26.10.2023).

44. French Foreign Legion: The Lineage. French Foreign Legion Information, 2023. URL: <http://foreignlegion.info/french-foreign-legion-the-lineage/>. (дата звернення: 03.10.2023).

45. Galai K. Regulating private military companies: Conflicts of law, history and governance. 2019. URL: https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=yvWODwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT10&dq=liability+of+the+host+state+and+the+state+of+incorporation+for+illegal+actions+of+private+military+and+security+companies&ots=K7gvXuqgRu&sig=zVPkZJ0EwWEmM_NR1wX7uzDGSkU. (дата звернення: 26.10.2023).

46. Gillard E. C. Business goes to war: private military/security companies and international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 2006. №88(863). Pp. 525-572.

47. Hoffman P. J. Private military and security companies. *International Organization and Global Governance*. 2023. Pp. 457-470.
48. International humanitarian law and private military/security companies – FAQ. 2019. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ihl-and-private-military-security-companies-faq>. (дата звернення: 06.10.2023).
49. International humanitarian law and private military/security companies – FAQ. *ICRC*, 2023. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ihl-and-private-military-security-companies-faq>. (дата звернення: 21.10.2023).
50. Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law. *ICRC*, 2009. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf>. (дата звернення: 06.10.2023).
51. Isenberg D. DynCorp in Iraq. *Huffington Post*, 2010. URL: <https://www.cato.org/commentary/dyncorp-iraq>. (дата звернення: 06.10.2023).
52. Isenberg D. Shadow force: Private security contractors in Iraq. *Bloomsbury Publishing USA*. 2008. URL: https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=bpDDEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=liability+of+the+host+state+and+the+state+of+incorporation+for+illegal+actions+of+private+military+and+security+companies&ots=Uv3q9Q6JeR&sig=c p4-b8yg1eu_TVD6F3qNA0ai9rs. (дата звернення: 26.10.2023).
53. Items Relating to the Situation in the Former Yugoslavia. Decision of 25 September 1991 (3009th meeting): resolution 713 (1991). URL: https://www.un.org/fr/sc/repertoire/89-92/CHAPTER%208/EUROPE/item%2020%20_Yugoslavia_.pdf. (дата звернення: 26.10.2023).
54. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Міжнародний документ від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення: 26.10.2023).

55. Kees A. Regulation of Private Military Companies. *GoJIL* 2011. №3 (1). Pp. 199-216.
56. Lopez C. Private Military and Security Companies and Human Rights. *Springer International Publishing*. 2017. Pp. 83-103.
57. Matey E. T. Private Military Contractors and Piracy: the International Law Framework. *Graduate Institute of International and Development Studies*. 2013. URL: https://www.academia.edu/download/65493173/MA_Dissertation_Private_Military_Contractors_and_Piracy_The_Int_Law_Framework.pdf. (дата звернення: 26.10.2023).
58. McFate S. Mercenaries and War: Understanding Private Armies Today. National Defense University Fort Lesley J. McNair Washington. 2019. URL: <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/2031922/mercenaries-and-war-understanding-private-armies-today/>. (дата звернення: 04.10.2023).
59. Mquirimi E.N. Private Military and Security Companies: A New Form of Mercenarism? *Policy Center for the New South*, 2022. 12 s.
60. Nicaragua v. USA. Judgment of the Court of June 27,1986. URL: https://www.mpil.de/de/pub/publikationen/archiv/world-court-digest.cfm?fuseaction_wcd=aktdat&aktdat=dec0102.cfm. (дата звернення: 26.10.2023).
61. Private Military and Security Companies in International Law. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/348427155_Private_military_and_security_companies_in_international_law. (дата звернення: 06.10. 2023).
62. Privatization without regulation: The human rights risks of private military and security companies (PMSCS) in Mexico. 2023. URL: <https://www.elsevier.es/en-revista-mexican-law-review-123-articulo-privatization-without-regulation-the-human-S1870057816300221>. (дата звернення: 26.10.2023).

63. Radziszewski E., Akcinaroglu S. Private military & security companies, conflict complexity, and peace duration: an empirical analysis. *Small Wars & Insurgencies*, 2020. №31(7-8). Pp. 1415-1440.
64. Regulation of Foreign Military Assistance Act 15 of 1998. URL: https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/a15-98.pdf. (дата звернення: 14.12.2022).
65. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf. (дата звернення: 26.10.2023).
66. Sassòli M. *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. 720 p.
67. Sassòli M. *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. 720 p.
68. Singer P. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Industry*. *ConnelUniversity Press*. New York. 2003. 360 s.
69. Spicer T. An Unorthodox Soldier: Peace and War and the Sandline Affair. *Mainstream*, 2000. 240 p.
70. Swed O., Burland D. The global expansion of PMSCs: Trends, opportunities and risks. *The Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the rights of peoples to self-determination*, 2020. 20 s.
71. Swiss initiative on private military and security companies. 2006. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/swiss-initiative-on-private-military-and-security-companies/>. (дата звернення: 16.09.2023).
72. The Business of War – Growing risks from Private Military Companies. *European Union*, 2023. 9 s.

73. The Conditions for International Responsibility. 2018. URL: <https://lawexplores.com/the-conditions-for-international-responsibility/>. (дата звернення: 26.10.2023).

74. The International Code of Conduct for Private Security Service Providers. 2010. URL: <https://icoca.ch/the-code/>. (дата звернення: 16.09.2023).

75. The Montreux Document: on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. *Federal Department of Foreign Affairs*, 2008. 48 s.

76. UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies. DCAF, 2011. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSR_PAPER3.pdf. (дата звернення: 06.10.2023).

77. Urueña-Sánchez M., Olásolo H. Private Military and Security Companies, Responsibility of States and International Humanitarian Law: Toward an Interdisciplinary Definition. *Revista Derecho del Estado*, 2023. URL: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=01229893&AN=171947905&h=19JGkJuikm%2BOWqTj3FXgukJHt6tFK0QOXVgOvVA1%2BvNpl7sHhHrM9GIKW17zLrCoD%2BIPACw%2FvjmcIlST5oHIYw%3D%3D&crl=c>. (дата звернення: 26.10.2023).

78. Vivchar O.I., Drakokhrust T.V. Organizational and Legal Mechanism of Functioning of Private Military Companies: Implementation of International Experience. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. №4. С. 395-397.

79. Why four Blackwater contractors were just now convicted of killing 17 Iraqi civilians in 2007. URL: <https://www.vox.com/2014/10/23/7047519/blackwater-trial-nisour-square-massacre-2007-guilty-convicted>. (дата звернення: 26.10.2023).

80. Wojciech P. The Awakening Of Private Military Companies. 2020. URL: <https://warsawinstitute.org/awakening-private-military-companies/>. (дата звернення: 04.10.2023).